

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Charitativní služby církve v průběhu historie

Charitable Services of the Church throughout History

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Monika Nová, Ph.D

Autor:

Kateřina Kuzbová

Praha 2021

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Monice Nové, Ph.D. za vedení této práce, její ochotu, čas, trpělivost a cenné rady.

Rovněž připojuji poděkování své rodině a přátelům za jejich podporu a pomoc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Charitativní služby církve v průběhu historie“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Kateřina Kuzbová

Anotace

Bakalářská práce se zabývá historií charitativní služby církve. Pojednává o jejím vývoji a formování od Antiky až po rok 1989. Zabývá se základem charitativní práce ve Starém a Novém zákoně a službou apoštolů. Další kapitoly práce jsou rozdělené podle periodizace dějin na Starověk, Středověk, Novověk a Moderní dějiny. Obsahuje pojednání o formování charity v průběhu historie ve světě, ovšem větší důraz je kladen na vývoj a fungování v českých zemích. Jednotlivé kapitoly rozpracovávají konkrétní epochy a významné historické události a osobnosti. Kapitola středověk se soustřeďuje na práci biskupů, žen v pomáhajících profesích a postupně vyvíjející se sociální a zdravotní péči. V kapitole Středověk se práce zaměřuje na důležitou roli klášterů, špitálů a řádů vykonávajících činnost ve prospěch potřebným. Novověk představuje výrazný zlom v období renesance a následný vývoj v období absolutismu. Poslední kapitola Moderní dějiny pak zpracovává důležité dějinné události zásadně ovlivňující charitativní a sociální práci takovou, jaká existuje dnes.

Annotation

The bachelor's thesis is about the church's charitable service throughout history. It deals with its development and formation from the period of Antiquity to the year 1989. It deals with principles of charitable work in the Old and New Testaments and then with the service of the apostles. Other chapters of the thesis are in chronological order based on the periodization of history, i.e. Antiquity, Middle Ages, Modern Age and Modern History. It contains a treatise on the formation of charity throughout history in the world, but it focuses on the development and functioning in the Czech lands. Individual chapters are dealing with specific periods and important historical events and personalities. The Middle Ages chapter is focused on the work of bishops, women in helping professions, and the gradually evolving social and health care. In the The Middle Ages chapter, the work focuses on the important role of monasteries, hospitals and activities focused on the benefit for the needed. The Modern age chapter represents a significant turning point in the Renaissance period and the subsequent development in the period of absolutism. The last chapter on Modern History deals with important historical events fundamentally influencing charitable and social work as it exists today.

Klíčová slova

Charita, služba, církev, diakonie, pomoc, sociální práce

Keywords

Charity, Service, Church, Diakonia, Help, Social Services

„Být člověkem znamená, být věřícím. Být věřícím znamená, nebýt lhostejný. Nebýt lhostejný znamená, všimat si. Všimat si znamená, posvětit bytí.“

- Robert Fulghum

Obsah

Úvod.....	8
1 Antika.....	10
2 Základ charitativní práce v Bibli.....	12
2.1 Starý zákon.....	12
2.2 Nový zákon	13
2.3 Služba apoštolů	14
3 Starověk	17
3.1 Biskupové.....	18
3.2 Sociální a zdravotní péče církve.....	20
4 Středověk	22
4.1 Diakonie	24
4.1.1 Řády	25
4.2 Vrcholný středověk	27
4.3 Hnutí chudoby.....	28
5 Novověk.....	31
5.1 Renesance.....	31
5.2 Doba absolutismu a osvícenství	33
6 Moderní dějiny	37
6.1 Válečné a meziválečné období.....	38
6.2 50. léta 20. století	40
6.3 Období do roku 1989	43
7 Diskuze.....	45
Závěr	49
Zdroje.....	50

Úvod

Cílem bakalářské práce je sestavit stručný popis a náhled do historie charitativní služby církve a jejího vývoje.

Slovo charita pochází z řeckého *charis*, což v překladu znamená milost, vděčnost nebo laskavost, ale lze ho použít pro označení různorodých dobročinných aktivit. Cílem vykonávání charity je pomoc trpícím, a to taková, která dovede jedince do stavu, ve kterém si bude schopen pomoci sám. Na stejném základě stojí i sociální práce v podobě, v jaké ji známe dnes. Práce charitativní ovšem navíc zahrnuje aspekt duchovní dimenze. Je založena na názoru, že situaci člověka nelze řešit pouze „pozemskými prostředky“, ale že kromě biologických, psychologických a sociálních potřeb by se mělo pracovat také s potřebami duchovními. Sociálně charitativní činnost církevních pomáhajících organizací je tedy důležitým doplněním veřejné sociální pomoci, ovšem se svou vlastní úlohou. Zastávají ji samotné církve, konfese, řehole, sbory, farnosti i různé křesťanské komunity a obce. Charitativní činnost byla doménou církve po celou dobu historie a stejně jako služby, které provozovala, vychází charita z křesťanských tradic.

U věřících se předpokládalo, že budou milovat své bližní, brát na ně ohled a poskytovat jim pomoc v nouzi i za cenu svého vlastního nepohodlí. Křesťanství tak tedy může být vnímáno jako určitá síla hýbající společností a zároveň tedy jako zdroj motivů k pomáhání.

Nakolik se tento ideál v průběhu let proměňoval a nakolik se musel přizpůsobit společnosti ukazuje stručný přehled dějin charitativní služby církve, jehož zpracování je cílem práce. Historie církve jako takové i historie charitativní a sociální práce je velmi obsáhlá a tato práce by měla sloužit jako stručný náhled do jejího vývoje. Jako prostředek k popsání základních principů bliženecké lásky, příkladu, který svým působením zanechal Ježíš Kristus a v neposlední řadě jako popis navazujícího založení a vývoje prvních církví a jejich působení ve společnosti.

V jednotlivých kapitolách se práce věnuje jednotlivým etapám historie od Antiky, přes působení Ježíše Krista a apoštolů, starověk, středověk, novověk až po začátek moderních dějin. Práce končí rokem 1989, blahoslavením Anežky České, dnem příslibu lepších časů a nastolením svobody českým zemím.

První kapitola se zabývá antickými civilizacemi a stručným nahlédnutím do úplného počátku služeb potřebným, jejich vnímáním chudoby a nemocných a prvními organizacemi poskytujícími zdravotní péči. V kapitole *Základ charitativní práce v Bibli* práce popisuje ideál služby, který zmiňuje Starý i Nový zákon. Křesťanství bylo důležité veřejným vyznáváním hodnoty každého člověka bez rozdílů, kterou se snažilo dokazovat právě skutky dobrovolných filantropických činností zaměřených na pomoc druhým. Ve středověku, o kterém pojednává další kapitola práce, se předmětem dobročinné charitativní práce stala činnost klášterů. Církve v té době byla tou, která měla největší podíl na péči a pomoci potřebným a dobročinnost byla díky ní obecně vnímána jako

povinnost každého věřícího jedince. Ve středověku zaznamenáváme posun slova diakonie od pojmenování pro veškerou charitativní činnosti řízenou biskupem či jáhny na pojmenování pro už konkrétní charitativní zařízení organizující konkrétní službu. Tu v té době vykonávali především špitální řády, kterým je věnována samostatná kapitola. Navazuje na ni kapitola popisující ideál řádu františkánů, život a dílo svatého Františka, svaté Kláry a svaté Anežky, která špitály a jejich práci v našich zemích povznesla na zcela novou úroveň. Dále v kapitole *Novověk* práce popisuje další vývoj a rozšiřování služeb církve a samostatnou pasáž věnuje důležitým osobnostem charitativní a sociální práce naší i světové historie. Díky událostem popsáných v kapitole *Novověk* se práce posouvá až do období Velké francouzské revoluce, tedy do počátku Moderních dějin. Kapitola, která je jim věnována dále pokračuje popisem úpadku a krize za doby první a druhé světové války, ale naopak také výčtem světlých okamžiků, zakládáním a vývojem nových ústavů a organizací. V neposlední řadě pojednává o 50. letech 20. století, se zaměřením na vývoj v našich zemích, nástupem komunistické vlády a další krize charitativní, sociální práce církve i státu.

Práce je ukončena 12. listopadem roku 1989, dlouho očekávaným svatořečením Anežky České. Dnem, který českým zemím sliboval svobodu a lepší časy.

1 Antika

Počátky charitativní práce sahají až do období antických civilizací. z těch dosáhla největšího rozmachu a úrovně humanity ta egyptská, což dokazuje například kult božstev odkazující na péči o chudé, nebo zavedení rovných práv žen, dětí i otroků. Nemocnice ani žádná specializovaná zařízení v té době stavěna nebyla a nemocní v Egyptě bývali shromažďováni například u chrámů Isidy a Serapida. (Šmerda, 2010) Nejobsáhlejším dochovaným záznamem staroegyptské medicíny je recept *Papyrus Ebers* ze 2. století př. n.l., díky kterému máme představu o tom, jak léčící kněží předepisovali přípravky, léky, byliny, nebo vyháněli démony způsobující nemoci apod. (Pospíšil, 2002)

První nemocnice vznikla kolem roku 400 př. Kr. v Indii. Budhismus na lékařství pohlížel jako na způsob osvobození od zla a Buddha stanovil pravidla pro ošetřující. „Ošetřovatel musí být dobrotivý a obětavý vůči pacientovi, musí být čistý myslí i tělem, schopný každé služby, kterou nemocný potřebuje, musí umět zvedat nemocného z lůžka a vodit ho při procházce, musí mít praxi v upravování lůžek. Musí být ochotný, trpělivý, musí poslouchat obdržené příkazy, nikdy nesmí jednat svévolně.“ (Messina 2005, s.11). Poprvé tak zmiňuje všechny důležité aspekty pro poskytování dobré péče a ošetřování, od jeho osobnosti a vlastností až po fyzické schopnosti. Podobně nastavuje pravidla Hippokratova přísaha, která mluví o odpovědnosti lékaře „Přísahám..., že s ním budu sdílet život, a bude-li třeba, dám mu ze svého, že budu pokládat jeho děti za své bratry a bez odměny je učit tomuto umění...“. (Česká lékařská komora, Pro lékaře, dokumenty)

Kolem roku 1686. př. n.l. byl napsaný babylonský Chammurapiho zákoník (také nazývaný kodex krále Chammurapiho), který se považuje za jeden z nejstarších dochovaných sociálních zákoníků. Deklaroval určitý standard zabezpečení garantovaný státem a řešil právní otázky rodiny, soukromého vlastnictví majetku, obchodu, půjček a jejich splácení, násilných zločinů nebo postavení různých společenských vrstev včetně otroků.

V Řecko–římském kulturním světě byli chudí považováni za zdroj nepokojů. Podle Messiny (2005) byl nemocný osobou společensky neužitečnou, která nestála za pozornost, byla bezcenná a obec se jí neměla zabývat. Spíše než na základě lásky a dobročinnosti byla chudým pomoc poskytována kvůli snaze předejít povstáním a zločinům ve společnosti.

V některých řeckých městech tehdy počet otroků převyšoval počet obyvatel, a to až tak, že na jednoho občana připadalo přibližně deset otroků. Stejně jako otroci, ani děti neměly v Řecku svá práva. o jejich osudu rozhodoval buď otec jako hlava rodiny, nebo rada starších. Mohli je prodat, opustit, často byly odkládány, nebo dokonce obětovávány. Milosrdenství bylo považováno za slabost, tudíž například na člověka, který byl odkázán na pomoc své rodiny či blízkých se pohlíželo jako na přítěž a rodina se ho často zřekla, nebo dokonce vyzvala k sebevraždě. Jediná podpora se dostávala válečným vysloužilcům, pozůstalým sirotkům padlých ve válce, nebo chudým; ovšem

pomoc poskytnutá žebrákovi byla taktéž vnímána jako zbytečná přítěž a prodloužení strádání v bídě a utrpení. Změna nastala kolem roku 300 př. Kr. s jednou z prvních předkřesťanských propagací myšlenek činit dobro bez očekávání jakékoliv odměny, stoicismem, přičemž stoici jsou tak jakými poslly charity té doby. (Šmerda, 2010, s. 19–21)

Navzdory výše uvedenému ale existovaly i organizace poskytující zdravotní péči. Jedním z nich byla *Asklepia*. Šlo o chrámy, které sloužily pro uložení nemocných, rodiček nebo umírajících. Lékařskou pomoc poskytovali kněží, kteří věřili, že bůh skrze prorocké sny určuje způsob, jak má být pacient léčen. Dalšími organizacemi byla *Iatreia*, kde se provozovalo vážnější, profesionální lékařství a sloužila jako veřejná ošetrovna. *Domáci nemocničky*, pak byly určeny jako soukromé kliniky pro ošetřování rodinných příslušníků. (Messina 2005, s. 11).

V římském světě se hlavním střediskem pro péči o nemocné staly chrámy, které zastávaly roli nemocnic. Například chrám zasvěcený bohu Aeskulapovi byl důležitou a rozsáhlou zdravotní organizací. Stejně jako *domáci nemocničky*, *valetudinaria* byly v římské říši ošetrovny pro rodinné příslušníky, kde personál tvořili opravdoví lékaři a ošetřovatelé. Na seznamu organizací poskytujících péči nechyběly ani útulky nebo lazarety.

2 Základ charitativní práce v Bibli

2.1 Starý zákon

V Bibli nalezneme spoustu textů, které vybízí k lásce k bližním, ale také k trpícím, a zvláště pak k péči o chudé, nemocné, staré i cizince a nepřátele. Služba Bohu by měla být podle Bible vždy doprovázena i službou člověku. Je dokladem toho, že Bůh se nezajímá pouze o člověka jako o jednotlivce, ale o lid a společnost jako celek.

Ze Starého zákona vychází důležitý pohled na chudobu, který se přenesl i do současnosti. Zmínky v První a Druhé knize Královské popisují, že chudobou nejvíce trpěly vdovy, sirotci nebo staří lidé, kteří byli odkázáni na pomoc svých rodin. Nedostatkem materiálních věcí ale trpěli také cizinci nebo lidé prchající ze své země v důsledku války či hladu. Dokladem o tom, že jim měla být poskytnuta řádná pomoc jsou verše v knize Deuteronomium 10, 16–19: „Obřezte tedy svá neobřezaná srdce a nebuďte už tvrdošíjní. Hospodin, váš Bůh, je Bůh bohů a Pán pánů, veliký, mocný a hrozný Bůh, nestranný a neúplatný. Zjednává právo sirotku a vdově, miluje přistěhovalce, a tak jej krmí a šatí. Proto milujte přistěhovalce – vždyť jste sami byli přistěhovalci v Egyptě.“ Zároveň je při zmínkách o ochraně cizinců vždy zdůrazněno, že když byl Izrael sám cizincem, Bůh mu pomohl, tudíž i my máme pomáhat dalším.

V Izraeli zákon nedělal rozdíly mezi lidmi. Například úroda v každém jubilejním roce patřila všem obyvatelům a každý třetí rok byl pak desátek z úrody určen chudým. V Dt 14, 28–29 se píše, že přijde levita, přistěhovalec, sirotek a vdova a budou jíst do sytosti. „Vždyť Hospodin, váš Bůh, je Bůh bohů a Pán pánů, Bůh veliký, všemocný a vzbuzující bázeň, který nebere ohled na osobu a nepřijímá úplatek, ale zjednává právo sirotu a vdově, miluje hosta a dává mu chléb a šat“ (Dt 10, 17–18).

Ve Starém zákoně není ochrana sirotků, vdov a cizinců uskutečňována pro dobré činy, ale spíše pro napodobení Božího jednání s Izraelem v Egyptě. Protože je milosrdný Hospodin, má být milosrdný i lid k sobě navzájem.

Almužna je podle Starého zákona považována za povinnost a je od Boha výzvou ke štědrosti. Vůči chudým měl zodpovědnost jak král, tak Izraelité či dokonce proroci. Ti byli obvykle nezávislí na společenských skupinách a odsuzovali útlak chudých, vdov i sirotků. Upozorňovali také na špatné mezilidské vztahy i na důležitost vztahu jedince k Bohu. Například v první knize Izajáše čteme jeho výzvu k prosazování spravedlnosti, podpoře utlačovaných, zjednání práv sirotkovi a zastání se vdov. (Iz 1,16–17). Dále se tímto tématem zabývá celá Píseň o vinici v 5. kapitole knihy Izajáš.

V knize Exodus, konkrétně ve 20. kapitole, se poprvé dočítáme o Knize smlouvy, nejstarší právní normě, která se zmiňuje například o ochraně ohrožených skupin i jedinců. Dalším důležitým zdrojem je tzv. Zákon svátosti, pocházející pravděpodobně z dob babylonského exilu (587–538

př. Kr.) a který začíná v 17. kapitole knihy Leviticus. V té se pak v kapitole 19. nachází také důležité přikázání o svatosti v životě, které mimo jiné upozorňuje například na to, že bychom ve svém srdci neměli nosit nenávisť ke svému bratru, nesmíme nadávat hluchému ani podrážet nohy slepému, křivdit někomu u soudu ani utiskovat či vykořisťovat svého bližního.

Pátá kniha Mojžíšova, Deuteronomium, je zároveň nejrozsáhlejší sbírkou zákonů a ustanovení, která chudým a strádajícím zajišťovala práva a byla jakousi studnicí práv Božího lidu a dodnes z ní vychází mnohé sociální předpisy. Za zmínku stojí první sociální daň (Dt 14, 22–29), ve které se definuje povinnost odevzdávání desátků, nebo další stěžejní verše „Dávej ochotně, nepouštěj si do srdce lakotu! Hospodin, tvůj Bůh, pak požehná veškerou tvou práci a vše, k čemu přiložíš ruku. a protože v zemi nikdy nepřestanou být chudí, přikazuji ti: Ochotně nabízej pomoc svému bratru – tomu, kdo je v tvé zemi chudý a potřebný.“ (Dt 15,10–11)

2.2 Nový zákon

Nový zákon, konkrétně evangelia, můžeme považovat za základní duchovní kameny charitativní služby, protože v nich Ježíš Kristus mimo jiné předkládá vzor přístupu ke každému bez rozdílu. Vybízí k tomu například v Matoušově evangeliu, konkrétně ve 25. kapitole (MT 25,3–46), kde říká památná slova: „Neboť jsem hladověl a dali jste mi najíst, měl jsem žízeň a dali jste mi napít, byl jsem cizincem a přijali jste mě, byl jsem nahý a oblékli jste mě, byl jsem nemocný a navštívili jste mě, byl jsem ve vězení a přišli jste za mnou.“ Pokračuje výzvou, že cokoliv uděláme pro nejmenšího z bratrů, uděláme pro Něj. Klade tedy lidem na srdce, aby poskytovali pomoc v nouzi a chovali se k trpícím tak, aby pak poznali i Jeho.

Další příklad se objevuje ve známém podobenství o Samaritánovi (Lk 10,25–37). Jedná se o příběh o člověku, který byl přepaden a ponechán polomrtvý u cesty. Šli kolem něho kněz a levita, ovšem ani jeden se nezastavil a vyhnuli se mu obloukem. Až Samaritán, pohnut soucitem, jako jediný z příběhu pomohl člověku v nouzi, a to i přes skutečnost, že byli samaritáni označováni za kacíře a mezi nimi a židy panovala jistá rivalita. Ovázal mu rány, odvezl do hostince a postaral se o něj. Druhý den zaplatil hostinskému potřebnou péči o zraněného a přislíbil pomoc. Toto podobenství je tedy modelovým příkladem konání charitativní činnosti, nese jasnou myšlenku solidarity a milosrdenství a doplňuje tak důležitost jednoho z přikázání: Miluj bližního svého, jako sám sebe. Milosrdenství znamená přilnutí k druhé osobě. Projev něžnosti, dobroty a Boží lásky, která je podněcována vědomou dobrotou, nitrem či soucitem. Podle Messiny (2005) má pojem bližní v Novém zákoně daleko důležitější a širší význam než ve Starém zákoně, a to že se rozšiřuje ze soukmenovců na všechny lidi bez ohledu na jejich národnost nebo náboženské vyznání, což dokazuje právě tento příběh.

V dalších podobenstvích, jako například v tom o boháči (Lk 12,13–21) nebo o Farizeovi a hříšnici (Lk 7,36–50), můžeme spatřit silný sociální podtext zaměřený na kritiku bohatství,

marnivosti a neschopnosti odpouštět hříchy. V Markově evangeliu 12, 41–44 Ježíš opět mluví o bohatství a dává za příklad chudou vdovu, která i přesto, že do chrámové pokladnice vhodila pouze dva haléřky, dala více než všichni ostatní. Všichni totiž dávali ze svého nadbytku, ale tato žena dala ze svého nedostatku, všechno, co měla. Pro pozdější církve a jejich službu to bylo jasné pobídnutí k tomu, aby i oni dávali ze svého nedostatku na potřeby druhých.

Dále jako příklad můžeme uvést podobenství o stodolách, které obsahuje myšlenku, že je důležitější myslet více na svého bližního než sám na sebe, což Ježíš dále rozvádí například ve svém kázání na hoře, zapsaného v Matoušově evangeliu. Upozorňuje na to, že máme být dokonalí, jako je dokonalý náš nebeský Otec a prokazovat dobrodiní, ale ne ostatním na obdiv.

Nejvyšším přikázáním podle Nového zákona je přikázání lásky. Ježíš v nejednom ze svých kázání převrací logiku světa a velebí ty nejchudší a plačící. Dle něj je skromnost, upozadění sebe sama a nasazení svého života pro ostatní tou správnou cestou k naplnění našeho života a tím také cestou do Božího království. Jeho etika má v pravdě ontologické ukotvení, protože vzešla z Boha a u Něho také znovu končí.

Matouš 6,7–12: „Proste a bude vám dáno, hledejte a naleznete, tlučte a bude vám otevřeno. Neboť každý, kdo prosí, dostává; kdo hledá, nalézá, a tomu, kdo tluče, bude otevřeno. Kdo z vás je takový člověk, že podá svému synu kámen, když tě prosí o chléb? Nebo když prosí o rybu, dáš mu snad hada? Jestliže tedy vy, kteří jste zlí, umíte svým dětem dávat dobré dary, čím spíše vás Otec v nebesích dá dobré věci těm, kdo ho prosí? Chovejte se k lidem tak, jak chcete, aby se oni chovali k vám. Právě v tom spočívá Zákon a proroci.”

Ježíš nedělá rozdíly mezi otroky a svobodnými, nebo mezi služebníky a pány, ale projevuje lásku k chudým a dává stejnou váhu životům všech. Ve svém učení vyzdvihoval zvěst o Božím království a pobízel lidi k jeho následování. Jeho uzdravování nemocných, pomoc cizincům a zajatým, oblékání potřebných a nasycením hladových nastavuje jasný příklad ostatním. Všechny tyto hodnoty a touha následovat Ježíšův příklad jsou základem církve a jejich poselstvím je následovat ideál bliženecké lásky a péče, hledat v Písmu vzory pro život a aplikovat je i do dnešní doby.

2.3 Služba apoštolů

Ježíš měl moc uzdravovat nemocné. Své poslání předal apoštolům a učil je, jak spojit evangelizaci s péčí o druhé, uzdravováním a osvobozením. „Ježíš pak svolal svých Dvanáct, dal jim sílu a moc vyháňet všechny demony a uzdravovat nemoci a poslal je ohlašovat Boží království a uzdravovat nemocné.” (Lk 9,1–2). Kládl apoštolům na srdce, aby se v lásce a milosrdenství podobali nebeskému Otci, protože kdo mu bude sloužit, toho Otec poctí (Jn 12,26). „Buďte milosrdní, jako je milosrdný váš Otec” (Lk 6, 36). Umění léčit neměli chápat jako zdroj zisku nebo slávy, ale jako výsledek a projev Kristovy lásky. Její důležitost mimo jiné vystihoval apoštol Pavel

(1 Kor 13,1–7) a na svých misiích lidi vybízel ke sbírkám na pomoc chudým křesťanům (1 Kor 16,1–3). Dalším příkladem je apoštol Jakub, který ve své knize mluví o důležitosti projevu víry skutky: „K čemu to je, bratři moji, když někdo tvrdí, že má víru, ale neprojevuje se to skutky? Copak ho taková víra zachrání? Co když bratr nebo sestra nebudou mít co jíst anebo co na sebe? Když jim řeknete: Jděte v pokoji, ať je vám teplo a dobře se najezte, ale nedáte jim, co potřebují k životu, k čemu to bude?“ (Jak 2,14–16)

Z druhé kapitoly knihy Skutků apoštolů se dozvídáme o působení Ducha svatého, který apoštoly obdařil schopností mluvit rodnými jazyky všech lidí a šířit tak Ježíšovo poselství a Petr mimo jiné nabádá lidi k pokání a křtu ve jménu Ježíše Krista. Ti, co přijali slovo a nechali se pokřtít pak zůstávali v apoštolském učení a společenství.

V životě jeruzalémské obce se důležitými hodnotami staly hlásání Božího slova, bohoslužba, projevy vzájemné solidarity a účinná láska. Blíženecká láska se mimo jiné rodila z eucharistie a společenství v lásce Kristově se projevovalo také společným vlastnictvím, což bylo jakýmsi ideálem nejranějších dob církve. Ideálem, podle kterého je majetek církvi dán k jeho správě a uchovávání ve prospěch chudých. „Všechny naplnila posvátná ústa a skrze apoštoly se dělo mnoho zázračných znamení. Všichni věřící byli pospolu a měli všechno společné. Prodávali pozemky a majetky a rozdělovali všem, jak kdo potřeboval. Denně zůstávali svorně v chrámu a ve svých domech lámali chléb a dělili se o jídlo s radostí a upřímným srdcem. Chválili Boha a všem lidem byli příjemní. Pán k nim pak denně přidával další zachráněné.“ (Sk 2,43–47).

V působení a v poslání Ježíše skrze vkládání rukou pokračují apoštolové stejným způsobem, což dokazuje zmínka ve Skutcích 6. kapitole. Helénisté se obrátili proti Hebrejcům kvůli nespokojenosti se zanedbáváním jejich lidí.

Jáhni

Apoštolové se chtěli nadále věnovat modlitbě a službě slova, tudíž vyzvali bratry k výběru sedmi mužů dobré pověsti, kteří posílili jejich řady a přijali víru. Dalších šest diakonů, jáhnů, bylo pověřeno rozdělováním potravin potřebným, což bylo základem pro další charitativní činnost pozdější církve. Historie jejich služby sahá právě až do dob apoštolů, kdy první zmínku najdeme v knize Filipským. Pojmenování jáhen, dnes známé spíše jako diakon (z řeckého *diakonos* neboli služebník) je církvi pověřený člověk v dnešní době vykonávající službu charitativního charakteru, který se podílí na chodu bohoslužby. Tehdy pojmenování patřilo pomocníkům biskupů, kteří měli za úkol znát a mít přehled o všech chudých v obvodu města, ve kterém pobývali. Pomoc rozdělovali podle seznamů lidí, kteří ji potřebovali a představený poté určoval, kolik z peněz a darů od věřících zůstane pro církve a kolik darují na pomoc strádajícím. Ty biskup rozdělil chudým na základě informací právě od jáhnů. Jáhni doprovázeli biskupy na jejich cestách, sloužili jako písaři, poslové i pomocníci při péči o sirotky a vdovy. Navštěvovali nemocné a staré, ale byli nápomocni i při pomazání, umývání nebo pochovávání mrtvých. (Messina, 2005)

Bible se o jáhnech, konkrétně o Štěpánovi, Filipovi a Pavlovi zmiňuje v knize Skutků apoštolů, kde popisuje například jejich povinnost starat se o řeky a jejich komunitu.

Začala se zřizovat zařízení pro veřejnou péči spojená se školou, ve které byli jáhni vzdělávání v oblasti zdravotnické služby. Dále *xenodochia* (z *xenos*-cizinec), ubytovny a útulky pro cizince a poutníky, které se postupně proměnily spíše na zařízení pro ošetřování nemocných a časem se z nich stali nemocnice.

Didaskalie uvádí a upřesňuje službu jáhnů takto: „Všichni budou sloužit podle potřeby starým lidem, kteří už nemají sil, nemocným bratřím a sestrám. Jáhnům se připomíná poučný příklad Ježíšův, který umyl nohy apoštolům. Oni mají dělat totéž nemocným a chudým a mají navštěvovat všechny nuzné a seznamovat s nimi biskupy.“ (srov Messina, 2005 – Didaskalie, 81–82)

Doba apoštolská oficiálně končí smrtí posledního apoštola, sv. Jana Evangelisty v Efesu pravděpodobně kolem roku 100 p. Kr.

3 Starověk

Za počátek starověku se dá považovat už vznik prvních měst v Údolí pŕlměsíce, jako bylo například biblické město Jericho, nebo v základech Mezopotámských říších Sumerů či Babylonu. Tato kapitola se ovšem zabývá až pozdějšími dějinami starověku.

Důležitými aktéry té doby byli tzv. církevní otcové. Jejich charakteristikou bylo, že chtěli následovat odkaz Ježíše Krista v jeho učení a trávení času mezi nemocnými, chudými a malomocnými. Život zasvěcený pomoci se tedy stal jejich ideálem.

V průběhu historie se křesťané nejednou setkali s nepochopením, pohrdáním a nepřijetím. Ve 3. století, v období pronásledování, byla především jejich eucharistie špatně vykládána a byli obviňováni z nepřátelství vůči ostatním lidem. Morová epidemie, která následovala, byla další příčinou toho, že se římská říše ocitla na pokraji krize. Za vlády Decia v letech 249–251 bylo křesťanství zakázáno a křesťané byli pronásledováni, udáváni a následně souzeni. Výsledkem ale byl pravý opak, protože s myšlenkou pronásledování a redukce počtu křesťanů se naopak zvýšil počet pokřtěných a odvaha lidí žít v bratrské lásce k chudým, protože projev bliženecké lásky se stal stejnou nadějí na odpuštění hříchů, podobně jako křest.

V roce 252 napsal svatý Cyprián pojednání o almužně. Podobně jako byla almužna vnímána ve Starém zákoně, v pozdějším křesťanském společenství se jejím prostřednictvím dosahovalo odpuštění hříchů, podobně, a dokonce více než půstem nebo modlitbou. Byla brána jako způsob odčinění chudoby, která byla urážkou Boží štědrosti. (Messina, 2005)

V roce 313 ovšem došlo ke změně situace, když římský císař Konstantin zavedl ediktem Milánským toleranci vůči všem náboženstvím a křesťanská charita tak mohla vykonávat veřejně pomoc potřebným. „Nyní mohla se charitativní práce ve všech oborech konati veřejně, bez obav, a tedy i intenzivněji.“ (Vašek, 1941, s. 29)

Věřící se mohli svobodně shromažďovat, církvi byl navrácen zestátněný a zabavený majetek a mohla zasahovat do politických i společenských problémů říše. Pomalu začala ovlivňovat různé společenské vrstvy obyvatelstva a vedla je k soucitu a solidaritě. „Charitativní činnost se stala opravdovou a veřejnou funkcí, stejně jako vedení války, vykonávání spravedlnosti, budování cest nebo vodovodů.“ (Messina, 2005, s. 56)

Charitativní instituce sloužící k rozdělování potřebných věcí a služeb pro staré, lidi bez domova, nemocné a děti se nazývali *piae causae*, konkrétně sirotčince, nalezince, hospice, nemocnice, diakonie nebo ubytovny. Děti měly právo na podporu, lidé, kteří se o sebe nemohli sami postarat byli předáváni dobročinným osobám a společnost měla chránit také sirotky a vdovy. Aby stát nemusel zřizovat nové instituce a zařízení, církve se stala ideálním prostředníkem pro řádné plnění služeb. (Messina, 2005)

3.1 Biskupové

Budováním nových ústavů se péče dostává na vyšší úroveň. To mimo jiné vyžadovalo i vyšší náklady, ale hlavními finančními zdroji církve zůstaly hlavně příjmy z pravidelných sbírek, nebo dary v podobě movitého majetku jako například statky a prostory od císaře Konstantina. S tzv. konstantinovským obratem, se činnost církve výrazně zintenzivnila. Císař na biskupy převedl povinnost rozdělování obilí, která předtím spadala pod pravomoc státního institutu. Dále měli navštěvovat věznice, a především dbát na pravidelné a správně vedené bohoslužby. Nejstarší dochovaná finanční pravidla z 5. století dokládají, že příjmy církve byly rozděleny na čtyři díly. První patřil biskupovi na jeho soukromou charitu, druhý klérovi, třetí díl sloužil na provozní náklady chrámů a poslední pro chudé. (Martinek, 2008)

Za papeže Cornelia měla římská církevní obec kolem roku 250 zhruba 1500 chudých, v Antiochii dokonce kolem 3000 chudých, o které se starala. (Pospíšil, 2002, s. 102)

Pomoc bližním se stávala jedním ze základních kamenů postupně se vyvíjející církve. Byla postavena na třech pilířích – nauce, bohoslužbě a na milosrdné lásce. Ta byla naplňována službou a pomocí potřebným a podle Bible by měla být propojena s láskou k Bohu. Charitativní službu tedy lze považovat za výsledek snahy ukázat, že evangelium lze prožívat i v praktickém životě i za svědectví zdravé a čisté víry církve. „Víra, která se neprojevuje účinnou láskou je mrtvá. Projevit účinnou lásku k chudým, nemocným, postiženým a všemožně potřebným musí být i dnes nedílnou součástí identity každého křesťana.“ (Pospíšil, 2002, s. 100).

Myšlenku, že nejdůležitější je bliženecká láska, převzal církevní otec a biskup Cyprián, který spolu se svatým Efrémem poskytoval pomoc lidem v průběhu morové epidemie a hlásal: „Lámej svůj chléb hladovému, přijímej do svého domu chudé bez přístřeší, uvidíš-li nahého, obleč ho.“ Kritizoval hrabivost a vyzýval lidi k pomoci a soucitu. Povzbuzoval je, aby pečovali o nemocné, a to včetně svých pronásledovatelů. Prosazoval myšlenku, že pokud budou lidé činit dobré těm, kteří dělají totéž, nebudou dělat o nic víc navíc než pohané. Když ale budou činit dobro těm, kteří je pronásledují, dají najevo to, že jsou Božími dětmi a šíří lásku a spravedlnost. Podle Woodse (2008) v knize *Jak katolická církev budovala západní civilizaci* byli pohané obecně v očích křesťanů těmi, kteří každého odstrkují a jednají s opovržením. Oproti tomu křesťané se navzájem podporují a navštěvují nemocné bez ohledu na vlastní nebezpečí. Woods (2008) kromě toho ve své knize dále uvádí, že například církevní historik Eusebius zmiňuje, že mnozí pohané rozpoznali dobrý příklad v křesťanech a zaujala je jejich nezištná oddanost. Z období morové epidemie si tedy křesťané vysloužili respekt společnosti. Svatý Efrém pak také sám zakládal špitály, organizoval různé sbírky a poskytováním almužen se staral o chudé i nemocné.

Basil Veliký, arcibiskup v Cesareji založil a z vlastních finančních zdrojů postupně financoval a rozšiřoval špitální komplex, podle Messiny považovaný za nejvelkolepější charitativní dílo křesťanského starověku. Kolem byla seskupena řada budov sloužících k péči o cizince, chudé,

sirotky, staré i nemocné, ale také dílny a budovy pro personál nebo ke vzdělávání mládeže. Svou velikostí komplex připomínal samostatné město a lidé mu říkali *basileias*. Podle něj byla péče o potřebné základní povinnosti křesťanského i církevního života, tudíž nechal v komplexu vystavět chrám, který mimo jiné sloužil jako připomínka toho, že účinná sociální pomoc se neobejde bez vztahu k Bohu a jeho pomoci. Basil uvádí, že na soudu bude mít první místo ten, kdo konal skutky lásky. Jeho mladší bratr Řehoř pak jeho prohlášení rozvádí o myšlenku: „Kéž mnoho chudých a chřadnoucích nalezne útočiště u tebe, křesťane. i když se musí pomáhat všem chudým, je obzvláště zapotřebí postarat se o nemocné... Zasej lásku, chceš-li sklídit její plody a naplnit svůj dům krásnými snopy.“ (Messina, 2005, s.40)

Charitativní práce tedy patřila do kompetence biskupů. Jak už je uvedeno v předchozích kapitolách, počátky služby biskupů jsou zmiňované již v knize Skutky Apoštolů, či dopisu Korintánům, kde apoštolové v různých obcích vybrali jedince, které jmenovali biskupy věřících. Dále se objevuje zmínka v listech Ignáce Antiochijského, napsané kolem roku 107, ve kterých píše o řízení církví jediným biskupem za pomoci kněží a už zmíněných jáhnů. (Messina, 2005, s.45)

Dílo *Apoštolská konstituce* ze 4. století, které vzniklo seskupením vícero spisů s přidanými dodatky, specifikuje hlavní úkoly služby biskupů. Konkrétně:

1. Rozdělovat spravedlivě almužny mezi sirotky, vdovy, postižené a cizince bez prostředků.
2. Pečovat o opuštěné a nemocné bez rozdílu, zda jsou přáteli nebo nepřáteli, místní nebo cizí.
3. Pečovat o výchovu sirotků, o jejich adopci do nových rodin, o jejich sňatky a další uplatnění v životě.
4. Pokoušet se najít zaměstnání lidem bez práce.
5. Sytit hladové, odívat nahé.
6. Pomáhat lidem ve vězení.
7. Poskytovat pohostinství cizincům.
8. Zajistit řádný pohřeb zemřelých křesťanů do země.
9. Organizovat sbírky na pomoc pronásledovaným a na podporu místních církevních obcí při pohromě nebo pronásledování. (Pospíšil, 2002, s.101)

Tyto úkony tedy vykonávali samotní biskupové, kteří postupně část činností přenechali diakonům a část nově vyškoleným pracovníkům charity. Pomáhali ale i laici a prostý lid. Ti na oltář v průběhu mše nosili dary, odevzdávali části svých sklizní a výtěžky ze sbírek a finanční dary vkládali do kostelních pokladnic. Od bohatých se očekávalo financování veřejných budov. Ty pak nesly jejich jména a dárci tím vědomě upozorňovali na svou velkorysost a důležitost, čímž se lišili od ideálu stoicismu – činit dobré věci pro druhé a nečekat za to žádnou odměnu. (Woods, 2008)

Například svatý Augustin založil hospic pro poutníky a propuštěné otroky. Pomáhal chudým a prosazoval tím svou myšlenku, že majetek církve by měl být majetkem chudých a potřebných. Stejný názor zastával také církevní otec sv. Ambrož z Milána.

Svatý Jan Zlatoústý, biskup a patriarcha konstantinopolský v Cařihradě založil řadu nemocnic, a dokonce prodal drahokamy vlastněné církví, aby za výnosy z jejich prodeje vystavěl další špitály. Upozorňoval na špatné využívání bohatství a podporoval myšlenku společného majetku. Věnoval se pomoci chudým, protože podle něj jsou chudí chrámem a oltářem Božím a skrze ně přijímá almužnu sám Bůh. (Messina, 2005) Vytvořil systém trvalé podpory pro více než 5000 chudých, zřizoval odborná zařízení s potřebným personálem a podporoval lidi, aby i oni svá obydlí proměnili v malá *xenodochia*, která by mohla být stále připravena k přijetí cizince či nemocného. (Martinek, 2008)

Ženy v pomáhajících profesích

Charitativní službu vykonávali jáhni, ale později také vdovy a diakonky. Jejich práci vyzdvihoval například samotný Voltaire: „Není na světě nic většího, než oběť mládí a krásy, často i urozeného postavení, kterou skládá něžné pohlaví kvůli práci ve špitálech a ulehčování lidské mizérie, na niž jen pohledět je pro naši delikátnost zneklidňující. Lidé mimo římské náboženství takto velkorysou charitu napodobují, ale jen nedokonale.“

Ženy, v 1. a 2. století především vdovy, zastávaly v křesťanských obcích důležitou úlohu. Podmínky nastiňuje už Pavel v 1. Timoteovi: „Mezi vdovy v péči církve ať je zahrnuta nejméně šedesátiletá, pokud byla věrnou manželkou, je známá dobrými skutky, vychovala děti, přijímala hosty, myla nohy svatým, pomáhala souženým a věnovala se každému dobrému dílu.“ (1.Tim 5,9–10) Vdovský stav *ordo viduarum* se stal uznávaným zdrojem výsad a funkcí. Vdovy byly podle něho biskupy vybírány k pomoci jáhnům, k vedení asketického života a pomáhání s charitativní činností a organizování církve. Poskytovaly pohostinství, navštěvovaly například vězně nebo se ujímaly fondů pro asistenční službu. (Messina, 2005) Ve 3. století se s ranými formami klášterního života objevují i zmínky o katolických ženách pečujících o chudé, nemocné a oddávajících se životu modlitby a oběti. (Woods, 2008, s.26)

V listech Pavlových se lze dočíst o jeho spolupracovnicích. Byli jimi Timotej, Epafras, Tychika a Foiba, se kterou vzniká ženské jáhenství. Jáhenky neboli diakonky, byly jmenovány biskupem a jejich úkolem bylo zastupovat jáhny ve všech charitativních službách týkajících se žen. Aby nedocházelo k pohoršování, navštěvovaly právě ony jiné ženy, které byly nemocné a pomáhaly s umýváním, při obřadech zastávaly funkci pomazání, doprovázení či poučování. Žádné další kompetence, jako například kněžské funkce apod., ženám v církvi přidělovány nebyly. Byly podřízeny autoritě biskupů, jáhnů a kněží. (Messina, 2005, s.48–49)

3.2 Sociální a zdravotní péče církve

Charakter církevní sociální služby se postupně proměňoval. Už nešlo jen o solidaritu věřících, ale stále častější byla péče bohatých o chudé a pomoc jedné sociální vrstvy té druhé.

Sociální pomoc zahrnovala i mravní změny a důležité smíření s Bohem, propojení služby člověku se službou Bohu, doprovázené aspektem milosrdné služby. Pospíšil (2002) i Martinek (2008) ve svých knihách zmiňují hned několik konkrétních zařízení poskytujících pomoc potřebným.

Řecky tzv. *Xenodochion* bylo zařízení poskytující pohostinství a útočiště nejdříve pro poutníky, bezdomovce a později také k péči o nemocné a chudé. Stalo se vzorem pro ostatní zařízení, která se z něho v různých formách vyvíjela. Podle Martinka to byla ustanovení z Nikajského koncilu v roce 325 a později synody v Kartágu v roce 398, která nařídila biskupům, aby sami používali pouze takové nádoby a jedli takové jídlo, jaké dávali chudým. Nejstarším takovým doloženým zařízením je *xenodochium* v Sebaste z roku 325. Na západě pak *hospitale* v Ostii z roku 396, špitály v Africe, v Galii v Arles a ve Španělské Méridě. (Martinek, 2008, s.46)

Existovaly také tzv. *diakoniae*, které byly jakýmsi předchůdcem špitálů. Obvykle je vedl jeden z jáhnů a zajišťoval rozdělování potravin, oblečení a poskytování duchovní posily chudým. *Diakoniae* existovaly už za dob Říma ve 3. století. Zámožná vdova Fabion založila v Římě útulek pro nemocné *nosokomium* od řeckého *nosos* – nemoc, podobající se nemocnici, kde se věnovala péči o nemocné a o které víme jen díky listu svatého Jeronýma sepsanému kolem roku 400.

Potřebnou péči o odložené novorozence poskytoval ústav *Brefotrofium* (řec. *brefos, trefó* – nemluvně). Problém s vysokým počtem odložených dětí se poněkud zlepšil až když císař Konstantin v roce 313 zakázal usmrcovat a prodávat novorozené děti. Pro starší odložené děti nebo sirotky fungoval na podobné bázi sirotčinec tzv. *Orfanotrofium*, který navíc poskytoval také výchovu a vzdělání.

Papež Pelagius II. údajně věnoval svůj dům pro poskytování služeb *Gerontotrofium* (řec. *gerontos* – starý člověk), tedy starobince. *Ptochotrofium* byl, jak uvádí Pospíšil (2002), ústav pro zaopatřování chudých, o které se nemohla nebo nechtěla postarat rodina a který vycházel z podstaty už zmíněných *xenodochie*. (Pospíšil, 2002 s. 104) (Martinek, 2008, s. 46)

4 Středověk

V období raného středověku docházelo stále častěji k obnovování a rozšiřování sítí sociálních struktur. Objevily se ale i struktury zcela nové, mezi něž patří například farnosti. Ty byly církevními koncily nabádány k odpovědnosti za chudé na jejich vlastním území. Koncil v Orleans v roce 511 například stanovil povinnost biskupům využít čtvrtinu příjmů církve na péči o chudé. (Martinek, 2008, s.48)

S novým obdobím přišla i nová architektura. Křesťanští stavitelé začali uvnitř budov vyhrazovat část určenou pro bohoslužbu, které se říkalo *presbyterium*, kněžiště. Dále přibýly příčné lodě bazilik, *diaconicum* neboli prostranné síně, které obě sloužily k ukládání darů. Podobně jako tomu bylo ve 4. století, před kostely a katedrálami se shromažďovali žebráci a nemocní prosící o almužny. Věřící na mše nosili potraviny, oblečení, peníze i jiné předměty, které byly skladovány a poté využívány pro dobročinné účely.

V 7. století se začaly utvářet tzv. chudinské korporace. Patřili do nich vdovy, chudí a nemocní, kteří nebyli jen potřební, ale sami spolupracovali ve službách tohoto nového fenoménu. Pomáhali zajišťovat chod bohoslužeb, udržovali pořádek a zajišťovali úklid v chrámech. Tím si získali povolení prosit o almužnu před vchodem do kostela.

Další rizikovou skupinou obyvatel byli lidé žijící na okraji společnosti. Šlo o vyhnance, tedy lidi vyloučené ze společenství v důsledku jejich negativního postoje vůči zásadám, normám a příkazům, o jejichž porušení rozhodl soud či společnost. Jejich vyhnanství znamenalo nucený pobyt na určeném místě a vyloučení z církve a křesťanského společenství. (Anzenbacher, 1997)

Anzenbacher ve své knize *Křesťanská sociální etika* (1997) pokračuje informací, že školství bylo většinou v rukou církve a její charitativní funkce se projevovala v mnoha zařízeních sociální péče. Církev byla propojena se světskou hierarchií a společně zaručovali církevně-náboženskou integraci obyvatel.

Karolinské období v 9. století, období obrody kultury a vzdělanosti říše Karla Velikého, ještě více zdůrazňovalo roli biskupa v charitní praxi církevních obcí. (Martinek, 2008)

Velkou roli v dobročinnosti církve hráli papežové. Dobročinná činnost totiž napomáhala k zbohatnutí křesťanských obcí. „Papežská správa byla rozhodující pro přežití Říma v letech úpadku císařské moci na Západě, zejména od 5. století do prvních desetiletí století 7., kdy město prožívalo dramatické chvíle: Vizigóti, Vandalové a Ostrogóti pustošili venkov a ničili hospodářský život města.“ (Messina, 2005, s.75) Císaři se o obranu měst nezajímali, tudíž papežské hmotné i duchovní prostředky byly stěžejní pro přežití Říma.

Kláštery

Většina dobročinných zařízení v období středověku byla závislá na církevních jednotkách, tedy na kláštrech nebo katedrálách, protože ty fungovaly jako prostředníci mezi potřebnými

a pomáhajícími. Byly místem, kde se uchovávala kultura, opisovala Bible, ale také spisy církevních otců a díla filozofů. Díky jejich dochovaným dílům o starověkém lékařství se například v klášteře na Monte Cassino, založeném v 6. století svatým Benediktem, rozvinulo tzv. klášterní lékařství. Jeho představitelkou byla například svatá Hildegarda z Bingen, která mimo jiné bojovala za reformu řeholního života. (Pospíšil, 200, s. 106–107)

Kláštery zakládaly a organizovaly školy a pomáhaly chudým a nemocným. Důležitou roli hrály také v hospodářství. Mniši pracovali a vydělávali tím na pomoc chudým. V Antiochii sloužily kláštery jako rolnické usedlosti a jejich kostel a okolní budovy sloužily jako dílna, místo pro shromažďování nebo *xenodochium*. V Egyptské Nitrii měly kláštery přistavenou ubytovnu pro hosty. V Betlémě nechal na své náklady svatý Jeroným zřídit pohostinství vedle svého kláštera. Basil Veliký nechal ve svých klášterech zřizovat školy a sirotčince. (Messina, 2005, s. 64–65) v Aubrackém klášterním špitále se nacházel tzv. zvon vandráků, který vyzváněl každou noc a tím svolával vandrující cizince a poutníky. V mnohých klášterech postavených blízko moře se nacházela zařízení varující námořníky před nebezpečnými překážkami a nabízely ubytování těm, kteří ztroskotali. Podobně varoval námořníky biskup Absalon ve skotském Arbroath, kde k nebezpečné skále upevnil zvon, který měl varovat před nebezpečím a který si díky tomuto činu vysloužil přezdívku Bell Rock. (Woods, 2008, s. 36–37)

Klášterní mnišství

„Ve své počáteční fázi bylo mnišství spontánním, individuálním a neorganizovaným hnutím.“ (Messina, 2005, s. 58) Aby se člověk mohl stát členem Řádu, musel absolvovat tři roky trvající noviciát a pak složit tzv. jednoduché a věčné sliby. Mnišský způsob života podřizuje svůj život konkrétnímu cíli. První křesťanská mnišská komunita řídící se řeholí byla založena v Egyptě kolem roku 320 svatým Pachomiosem. Její idea se nedlouho poté dostala i do Sýrie, Palestiny, Itálie nebo Galie. (Martinek, 2008)

Součástí klášterů byly kromě kaplí, refektářů, kuchyní, zahrad nebo knihoven také domy pro mnichy. Životy mnichů svazovaly povinnosti a pravidla klášterního řádu. Každý den se věnovali modlitbám, studiu Písma, evangelizaci i působení ve špitálech, hospicích a školách. Byli zvyklí na život o samotě s Bohem. Žili chudě, ale zasvětili svůj život dobročinnosti, a tak pracovali, aby pak většinu výdělku rozdali chudým.

Benedikt z Nursie založil roku 529 první klášter a napsal univerzální řeholi, ve které zdůrazňuje lásku k nemocným a důležitost pohostinnosti. Pravidla, která ve své řeholi (*Regula Benedicti*) nastavil pro své následovníky se stala vzorem pro klášterní život až do 12. století a z benediktinů učinila jednoho z největších aktérů charitní diakonie v dějinách. (Martinek, 2008) Řehole obsahuje 73 článků, které popisují základ mnišství spolu s návodem na to, jak by se měli mniši chovat.

Benediktovo heslem bylo „Ora et labora – Modli se a pracuj“ a na jeho základě učil mnichy ideálu nezávislosti na druhých a okolním světě. Z Benediktovy řehole pochází také pravidlo „Všichni hosté, kteří přijdou, mají být přijati, jako by to byl sám Kristus.“ (Woods 2008) Rovněž díky tomu se řád jeho kláštera – benediktini, stal důležitým hnutím i v oblasti charitativní činnosti a tím i vzorem pro ostatní. Benedikt nesouhlasil s ideálem života v samotě. Benediktini se tedy vyznačovali tím, že se nestránili společenství a pomáhali těm, kteří neměli co dát nazpět, tedy nemocným, zbědovaným, malomocným a poutníkům. (Messina, 2005)

4.1 Diakonie

S výrazem diakonie už jsme se v historii mohli setkat vícekrát, a to ve významu pomoci a služby chudým a nemocným. Byl označením pro veškerou charitativní činnost řízenou biskupem či jáhny, nebo později pomoc poskytovanou chudým a nemocným ze strany klášterů. V období středověku, přibližně v 6. století, se výraz diakonie začal užívat také pro konkrétní charitativní zařízení organizující a provádějící konkrétní službu. Název *diaconia* je uveden i v *Registru Řehoře Velikého* a podle vědců by mohl označovat jak samotnou charitativní činnost, tak i konkrétní orgán nebo instituci. Vedení diakonie jako instituce bylo pak většinou svěřeno jednomu mnichovi (*diakonétes*), kterému pomáhala komunita mnichů a laiků (*diakonétai*).

Financována byla ze státních příspěvků, z darů dobročinných laiků, řeholníků a spravována byla *dispensatorem*. Církev čerpala také z darů od soukromníků nebo peněžní podpory ze strany vrchnosti. Základnou kněžím, mnichům a zbožným laikům, kteří činnost provozovali, byly světské budovy, ve kterých poskytovali pohostinství, almužny, možnost využití hygieny, duchovní péči v kapli nebo lékařskou pomoc. (Messina, 2005, s. 67)

Je nutné zmínit také Karla Velikého, který v 9. století zavedl koncept povinné péče farnosti o sociální chudáky. Spolu se zavedením tzv. daně bohatých to napomohlo například k řešení problému bezdomovectví způsobeného vyháněním chudých rolníků z půdy, což vedlo k zvýšenému počtu tuláků a žebrajících.

Podle Messiny diakonie vznikaly v Palestině, Konstantinopoli, Itálii i Egyptě, kde byla diakonie ve 4. století činností kláštera a zodpovědný za ní byl mnich, pověřenec diakonie. Byly financovány z podílů a výrobků odváděnými nájemci půdy. V Konstantinopoli tou dobou existovalo diakonií více, většina byla připisována monofyzitskému antiochijskému patriarchovi Pavlovi. Monofyzitské diakonie byly vnímány jako bratrstva a zbožná sdružení laiků za charitativním účelem. Podmínkou přijetí byl peněžní dar, pravidlem bylo pečování o opuštěné nemocné a jejich umývání. V Neapoli jsou z té doby doloženy zmínky o třech diakoniích: Sv. Januáriu, která se pak změnila na nemocnici. Sv. Jan a Pavel, který byl v 8. století restaurován díky vévodovi Teodorovi, ale který byl roku 1592 zbořen pro účely rozšíření univerzity, a sv. Ondřej ad Nidum, jejímž správcem byl rektor

Apoštolského stolce Teodimus. Po vzoru těch konstantinopolských poskytovali hygienu a přístřeší chudým. (Messina, 2005, s.69–72)

Špitály

Podobně jako u diakonie, i špitály existovaly a fungovaly už před 4. stoletím, za dob církevních otců, ale jejich služba se v průběhu let poněkud proměnila. Původně měly poskytovat pohostinství cizincům, ovšem později přibýly další služby jako pečování o nemocné, vdovy, sirotky i chudé. Svatý Basil Veliký založil špitál v Caesareji, kam přijímal i malomocné a poskytoval jim potřebnou péči. Špitály se pak nacházely v každém větším městě a byly zařízeními církve. Některé, například ty pro postižené nakažlivými nemocemi jako byla lepra, pak byly situovány mimo město. Ve středověku bylo riziko nakažení nemocí ovlivněno především špatnými životními podmínkami a způsobem života. Do špitálů se umísťovali i jedinci s dalšími závažnými problémy či zdravotním postižením. (Woods, 2008) Během morové epidemie pak vznikaly i lazarety, ve kterých mohli být pacienti izolováni. Byly jimi například lazarety v Benátkách, Miláně nebo Římě, oddělené mořem nebo vodním příkopem a které pak sloužily i pro izolaci pacientů s malárií, tyfem, neštovicemi, spalničkami či záškrtem. (Messina, 2005)

Spolu s biskupskými a řeholními vznikaly také špitály měšťanské. Financovány byly z výnosů z bohatých kapitálových nadací měšťanů, příjmů z lesů nebo vinic a péči o nemocné mohl poskytovat placený personál. Příkladem může být špitál Jana Jakuba Velflovického v Praze. (Martinek, 2008) V roce 1484 byl měšťany založen Městský špitál. Společně s ním i další, které ale na rozdíl od něj nabízely pouze ubytování a základní ošetření, tudíž ostatní si svěřenci museli sami vyžebrot. (Matoušek 2001, s.113) Angažovanost bohatých měšťanů se dá považovat za jeden z prvních projevů moderní filantropie.

Významnou roli v zakládání špitálů v celé Evropě hrály rytířské řády. Provozování špitálů se stalo jejich primárním úkolem a ve službě nemocným a chudým se promítaly i mnišské ideály charitativní činnosti klášterů.

4.1.1 Řády

Krom spolků omezujících se na pomoc těm, kteří byli zapsáni do jejich sdružení nebo bratrstev, která pomáhala všem národům, a které poskytovaly pomoc svým krajanům, v Evropě vzkvétaly také špitální řády. Jejich společným rysem bylo ošetřování nemocných, život v komunitě vázaný slibů chudoby, čistoty a poslušnosti, a v neposlední řadě řehole svatého Augustina, která je zavazovala k chóru a klauzūře. (Messina, 2005, s.91)

Rytířství z počátku vzniklo na obranu feudální hegemonie, ale církvi bylo proměněno na prostředek k obraně pořádku a spravedlnosti a podpoře slabých. Meče rytířů byly požehnány slovy „Kéž zajistí uje obranu a ochranu kostelů, vdov, sirotků, nemocných, chudých a všech Božích

služebníků.“ Vznikaly tedy rytířské řády, které se z počátku řídily pokyny popsány v řeholi svatého Benedikta. (Messina, 2005, s.87)

Řád sv. Jana Jeruzalémského neboli Johanitů vznikl ze špitálního bratrstva špitálu sv. Jana Křtitele v Jeruzalémě v důsledku křížových výprav roku 1099. Fungoval jako rytířský řád se zásadou *obrana víry a služba chudým* a jeho znakem byl černý plášť s bílým osmihrotým křížem. Jeho špitál v Jeruzalémě se vyznačoval péčí o malomocné, ale poskytoval péči i nemocným, vdovám, sirotkům a zajatým. Později se jejich sídlo rozšířilo i na Kypr, Rhodos a Maltu, ze které je odvozen jeho pozdější zjednodušený název Řád maltézských rytířů. V Praze založili špitál roku 1159, v Ivanovicích roku 1183. (Martinek, 2008, s. 50) Působení řádu se rozšířilo, v českých zemích konkrétně o špitály v Praze a Kutné Hoře, včetně převzetí majetku po zaniklém Řádu sv. Lazara.

Řád sv. Lazara vznikl kolem roku 1100 v Jeruzalémě u špitálu pro malomocné a jeho znakem byl zelený osmihrotý kříž. Spravoval celkem tři tisíce útulků, ovšem zanikl spolu s vymizením malomocenství v Evropě v 15. století. (Pospíšil, 2002, s. 110–111) Johanitům kromě majetku Lazaristů roku 1677 připadly statky také Špitálního řádu sv. Antonína, zkráceně Antonitů, kteří ve svém znaku měli modrý kříž ve tvaru T. Ti vznikli už roku 1095 v jihovýchodní Francii jako laické špitální bratrstvo pečující o postižené otravou námelem, kterému se přezdívalo „oheň sv. Antonína“.

Dalším rytířským řádem byl Řád německých rytířů, jejichž znakem byl bílý plášť s černým křížem. Byl založen kolem roku 1100 německým poutníkem z ošetrovatelského bratrstva a hlavním sídlem bylo až do 19. století Prusko. Poté byl přesunut do Rakouska a Bruntálu, kde byl zrušen za neloajalitu Hitlerovi a obnoven až po válce. Dnes se věnuje především charitní práci v nemocničním sektoru.

Významným řádem byl také Řád Ducha svatého se znakem černého pláště s dvojitým křížem, založený Guidem de Montpellierem v roce 1198 spolu se Špitálem Svatého Ducha a špitálním bratrstvem, ve kterém sám Guid de Montpelieri sloužil. Řád se stal vzorem kvality péče pro další nemocnice Svatého Ducha rodící se po celé Evropě. Papež Inocenc III. k němu v roce 1204 připojil římský Špitál Panny Marie v Sassia a v průběhu doby k němu byla připojena celá řada dalších zařízení z celé Evropy. V českých zemích se Špitál Ducha svatého nacházel v Litovli a další v Brně nebo Olomouci. (Vašek, 1941, s. 81) Členové při vstupu do řehole tohoto řádu skládali slib „Obětují a zasvěcují se Bohu, blahoslavené Panně, duchu sv. a našim pánům, tj. chudým, kterým chci sloužit po všechny dny svého života.“ (Martinek, 2008, 51) Osu celého špitálního hnutí té doby představovala zásada „chudý – náš pán“. Ve 14. století pak řád v průběhu reformace postupně zanikl.

Důležitým pro české dějiny byl Řád křížovníků s červenou hvězdou, jehož znakem byl černý plášť s červeným osmihrotým křížem nad šesticípou červenou hvězdou. Vznikl zásluhou sv. Anežky

Přemyslovny v roce 1237 ze špitálního bratrstva. Křížovníci s červenou hvězdou působili především v Anežkou založeném Špitále sv. Františka z Assisi, a jejich hlavním posláním tedy byla špitální činnost. Ta ovšem zanikla v důsledku husitských válek, ale dnes se křížovníci podílí například na provozu nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze.

Lidem v otroctví, jejich osvobození a vykupování se věnoval Řád trinitářů, který byl založen kolem roku 1200 svatými Janem z Mathy a Felixem z Valois, a Řád mercedářů, založený svatým Petrem Nolascem v roce 1235. Byli ochotni vykupovat zajaté otroky mnohdy i za cenu osobního nahrazení zajatého. (Martinek, 2008, s. 50–51)

4.2 Vrcholný středověk

Ve špitálech rostl počet zájemců o poskytování péče druhým. Dobročinná činnost už tedy nebyla konána pouze biskupy nebo mnichy, ale i laiky. Roku 1214 vzniklo ve Florencii jedno z prvních zařízení poskytující pomoc potřebným založené laiky, Bratrstvo milosrdenství. Další bratrstva působil ve spolupráci se špitálními řády, jako třeba Bratrstvo Ducha svatého nebo Bratrstvo sv. Antonína. Dále vznikala už specializovaná zařízení jako útulky pro slepce, domy pro choromyslné a leprosária. Budovaly se první lázně a byl kladený velký důraz na vyváženou stravu. Heslem bratrstev se stává nezištnost a solidární služba slabým a trpícím vedena duchem evangelia. „Nemocný se pro ně stává pánem a patronem nemocnice a má se mu sloužit s láskou, přívětivě, něžně a oddaně.“ (Messina, 2005, s. 89) Martinek (2008) uvádí několik příkladů bratrstev působících v Evropě; jsou mezi nimi Bratrstvo slepých v Benátkách, dodnes působící už zmíněné Bratrstvo milosrdenství anebo významné Bratrstvo Těla Kristova. Martinek (2008) dále uvádí dobu bratrstev, tzv. bekyně. Šlo o společenství vdov a svobodných dívek, které žily společně v komunitách a vzdělávaly další dívky, pečovaly o nemocné a umírající v domácnostech, vedly špitály. Později na přelomu 15. a 16. století se integrovaly do ženských řádů nebo kongregací. Solidární pomoc slabým podle Martinka přestává být záležitostí čistě církve, ale zapojují se celá společenství věřících, jejichž práce je taktéž motivována bliženeckou láskou vycházející z Bible.

Římská nemocnice Svatého Ducha se stala inspirací k výstavbě dalších nemocnic, například nemocnice svatého Mikuláše v Santo Domingo, nemocnice Panny Marie Sněžné v Kolumbii a další v Mexico City nebo Peru.

Stoletá válka a později i nejedna morová epidemie představovaly další nápor na charitní činnost. Církev je vybízena k nalezení nových forem pomoci, prostřednictvím kterých by se dalo pomoci velkému množství trpících chudých. Kláštery se tak místo na okrajích začaly stavět v centrech měst. V Itálii se začalo objevovat čím dál tím víc zastaváren a obilných fondů. Messina (2005) jejich fungování popisuje takto: „V postním kázání se pranýřuje lichva; věřící vytvoří počáteční fond pro zastavárnu a místní autority mu zajistí další částku. Při každé potřebě se rodiny

nebo jednotlivci obrátí na fond, odevzdají zástavu ve dvojnásobné hodnotě, než je požadovaná půjčka, a dostanou odpovídající peníze na 5% úrok. Jestliže při vypršení lhůty nejsou peníze vráceny, zástava se prodá v dražbě“ (Messina, 2005, s. 93–94)

Pospíšil (2002) zmiňuje zařízení *Montes pietatis*, které provozovalo půjčování peněz za velmi vysoký úrok, což v 15. století následně podnítilo františkány k založení ústavů k půjčování peněz za malý nebo dokonce žádný úrok. Za zmínku stojí také řemeslné a obchodnické cechy, které lze považovat za jakousi prvotní formu sociálního pojištění. Dále dává Pospíšil (2002) za příklad stavbu mostů. Vznikala bratrstva stavitelů mostů, ve kterých se angažovali také biskupové, kteří vypisovali odpustky těm, kdo na výstavbu přispívali.

Problém se šířící se v té době nevléčitelnou chorobou syfilis a tím i rozšiřujícím se počtem ubožáků bloudících po městě bez šance na pomoc, se pokusila vyřešit Společnost božské lásky. Zakládají ji Kateřina Fieschi Adornová s Hektorem Vernazzou a jejich heslem je „Tato společnost není založena pro nic jiného, než aby byla v našich srdcích zasazena a zakořenila se božská Láska.“ V Janově a později i v dalších městech vznikaly pod jejich záštitou nemocnice s odděleními pro ošetřování lidí nakažených syfilis. Církev věřila, že i s nevléčitelnými by se mělo jednat se zdvořilostí, pečlivostí a láskou a zacházela tak s nimi se soucitem a bez moralizování. Společnost božské lásky své působení rozšiřuje i do měst jako jsou Verona, Benátky, nebo Padova. Nemocnicím pro nevléčitelné se věnuje také svatý Kajetán z Thieny například v Neapoli a spolu s Giampietrem Carafou, pozdějším Pavlem IV. zakládá Řád teatinů. (Messina, 2005, s. 94–95)

4.3 Hnutí chudoby

Žebravé řády se objevují ve 13. století a jsou dalším impulsem k rozvoji charitativní činnosti. Představují nové pojetí chudoby a charity společně s myšlenkou identifikace s chudým a trpícím Ježíšem Kristem.

Životu v chudobě se plně oddal František z Assisi. Messina (2005) ho ve své knize na straně 89 cituje: „V chudých a nemocných ukazuje sám Kristus své rány, své obnažení... Bratře, když vidíš chudého, vzpomeň si, že máš před sebou Pána a jeho chudičkou Matku. A tak v nemocných uvažuj, jakou nemoc vzal na sebe z lásky k tobě.“ Svým přesvědčením a životním stylem František inspiroval další, konkrétně svatou Kláru a později i svatou Anežku. Anežka Přemyslovna prošla výchovou v klášteře v Třebnici, který založila vévodkyně svatá Hedvika v Doksanech. Složila slib jeptišky, zřekla se všech pozemských radostí a vstoupila do klášterní komunity. Toužila poznat život prostých lidí a být jim nablízku. Pravděpodobně roku 1231 založila se svou matkou Konstancí první špitál, který představoval nemocnici, chudobinec i útulek pro pocestné a lidi bez přístřeší. (Polc 1989, s. 43) Dále založila už zmiňovaný klášter menších bratří svatého Františka a klášter řádu svaté Kláry, sester klarisek. Na jejich výstavbu věnovala všechno své jmění a zasvětila jim celý život. Provoz mělo na starosti laické bratrstvo. Organizace života a činnosti špitálu vycházela z regulí

podobných špitálních bratrstev, tzv. rytířských řádů, jako byli například johanité-maltézští rytíři, templáři, řády svatého Lazara a svatého Ducha. Špitál byl později přesunut ke kostelu sv. Petra Na Poříčí a byl rozšířen o budovy, které Konstancie údajně koupila od německých rytířů. Anežka potřebovala pro špitál finanční zajištění. Byla si vědoma toho, že františkánská řehole vylučují vlastnění majetku, a proto poslala papeži Řehoři IX. žádost o povýšení bratrstva špitálu na samostatný řád křížovníků s řeholí svatého Augustina. Papež ji vyhověl a Anežka tak mohla přenechat majetková práva špitálu nově založenému řádu, jehož prvním samostatným sídlem se stal právě kostel a špitál u svatého Petra Na Poříčí. Zároveň byla do znaku s červeným křížem přidána šesticípá červená hvězda, aby se řád křížovníků odlišil od jiných špitálních řádů. Podle tradice řádu se ale také pravděpodobně jedná o symbol Panny Marie, což odkazuje i na Anežce blízký duchovní rozměr.

Tímto aktem se zároveň Anežka stala první a jedinou ženou v dějinách církve, která založila mužský řád. Anežka tedy lze považovat za duchovní matku českého františkánství, protože právě ona se rozhodla následovat Krista po vzoru svatého Františka a svaté Kláry. Je více než zřejmé, že svatá Klára hrála v životě Anežky velkou roli. Narodila se ve městě Assisi do rytířské rodiny. Stejně jako Anežka byla díky svému šlechtickému původu svázána pravidly, etiketou a byla předurčena k dohodnutému sňatku výhodnému pro její rod. Možností, jak těmto mocenským intrikám uniknout bylo vstoupit do kláštera, což pro šlechtičnu znamenalo příležitost zůstat vznešenou paní, žít zbožným životem a konat skutky pokání. Podle svědků uvedených v legendě byla Klára od mládí velmi zbožná a toužila zasvětit svůj život Kristu. Důležitý zlom v jejím životě nastal při setkání s Františkem z Assisi, po kterém se definitivně rozhodla svůj život změnit.

Gotická vlna přetváří nejen stavební sloh, ale i životní styl obyvatel. Od poloviny 11. století přetrvává boj mezi papežskou a císařskou mocí. Není to však boj pouze politický, ale jedná se i o duchovní přetváření Evropy. Vytváří se typ křížáckého bojovníka, který je schopen a ochoten kvůli náboženskému zájmu podrobit vše církvi a položit za ideál křesťanství svůj život. Pro Kláru a později i Anežku je velmi příznivá změna postavení ženy ve společnosti, kdy se zvyšuje úcta k ženám, protože „kult mravní vítězí nad kultem hrubé síly“. Měšťanský živel posiluje tendence rytířství a kultura se rozvíjí v obrazech madon.

Tou dobou probíhal boj mezi císařem a papežem, s kterým souviselo i obviňování církve z příliš velkého bohatství, politické moci a arogance. František tedy rozdal všechno své jmění a následoval Krista. Žil se svými bratry jako „poutník“, který jde ve šlépějích Kristových. Putoval na různá místa, kde hledal práci nebo žebrel a zároveň kázal o obrácení.

Klára si se sestrami naopak vybírá život na jednom místě a toto putování nahrazuje životem v chudobě. Slíbila Františkovi svou poslušnost a jako Anežka sice odmítla titul abatyše, ale zároveň přijala patřičné pravomoci. Chápala své postavení představené především jako službu sestrám při jejich duchovním vedení. Její spisy věrně následují Františkovy myšlenky z Řehole a podobně jako on vidí pravou poslušnost především ve vzájemné lásce a pokoře.

Svatá Klára dorůstala stále hlouběji do Kristovy lásky, pokory, poslušnosti a chudoby, a právě tyto ideály se snažila předávat svým duchovním dcerám, zvláště pak právě Anežce. Chudoba je tedy jasným rozhodnutím pro život v pokání. Svědectvím skutečné hloubky Anežčina duchovního života a opravdovosti jejího následování Krista chudého a poslušného je i fakt, že pracovala v kuchyni, posílala své jídlo slabým bratřím a byla velmi pokorná. Se vstupem do kláštera byla Anežka vázána přísnou klauzурou, která jí znemožňovala odejít do špitálu a pomáhat tak nemocným. I přes to si ale našla způsob, jak pomáhat. Ať už to bylo praní obvazů nemocných, zašívání potrhaných šatů, nebo její přítomnost u modliteb za všechny trpící.

Obě, Anežka i Klára, odmítaly post abatyše, příslušnou moc a společenskou prestiž. Chtěly žít v duchu pokory, následovat Krista podle řehole svatého Františka, ale zároveň obě přijaly odpovědnost za sestry a jejich společenství.

V roce 1237 poslala Anežka papeži žádost o schválení nového návrhu řehole pro pražský klášter klarisek. Papež povolil, aby sestry vedly strohý život podle přísných pravidel, ale ponechal možnost, že budou jejich základní potřeby zajištěny z majetku kláštera. Anežka i Klára ale žádaly o svolení k životu v naprosté chudobě a plné závislosti na Boží prozřetelnosti a spravedlnosti, o dovolení žít pouze z almužen a bez hmotného zajištění. Anežčin návrh řehole byl ale papežem Řehořem IX. a později i jeho nástupcem Inocencem IV. zamítnut. (Kybal 2001, s. 100) Když byla svatá Klára dva dny před její smrtí konečně schválena její řehole pro klášter u sv. Damiána, požádala Anežka papeže o rozšíření platnosti Kláříny řehole i pro svůj klášter v Praze. Dne 15. dubna 1238 bylo papežskou listinou jejímu klášteru privilegium chudoby uděleno.

5 Novověk

5.1 Renesance

Období přelomu 15. a 16. století je provázeno návratem antického ideálu a vzoru života. S renesančním humanismem přišla myšlenka nezávislosti člověka na Bohu. Renesanční myslitelé stát nepovažovali za Boží dílo, ale byl pro ně lidským výtvozem, který mohl být podle potřeby měněn. (Matoušek, 2001, s. 56) Renesanční humanismus považuje za důležité starost o člověka, jeho svět i jeho činnost a roli v něm a lidská hodnota je určována podle produktivity a užitečnosti.

Nově se začaly stavět velké nemocnice, konkrétně například janovská Pammatone nebo římská nemocnice Svatého Ducha. (Messina, 2005, s. 99) První pražskou nemocnici, nemocnici Milosrdných bratří, nechal zřídit Ferdinand I. v roce 1620. Byla rozdělena na část poskytující zdravotní péči a na špitál zaměřený na poskytování sociální péče. Byly zakládány sirotčince zabývající se ústavní výchovou opuštěných dětí. Jedním z nich byl v Praze na Malé straně Vlašský špitál založený bratrstvem Vlachů, kde kromě péče o staré a nemocné zaopatřovali i osiřelé děti. (Matoušek, 2001, s. 113) Města dávala pravidelné finanční dary na péči o potřebné, sirotky, vdovy a chudé ženy. Už v roce 1529 zřídil kancléř Adam z Hradce záložnu pro chudé a věnoval 500 kop českých na pravidelnou podporu sirotků, těhotných vdov a chudých žen z Jindřichova Hradce i blízkých vesnic. Žebráci měli vyhrazená místa u kostelů, špitálů, lázní nebo hřbitovů a v roce 1637 Václav z Rumburku pro ně založil ohřívárny v Praze. (Matoušek 2001, s. 114)

Obecně byla většina staveb financována z pokladnic panství, vévodství nebo knížectví a podle Messiny byla jejich stavba motivována pouze mocí. Hmotný zisk začínal převažovat nad solidaritou a ošetřování se místo projevu bliženecké lásky považovalo za úkol a povinnost státu. Tento vliv pronikl i k bratrstvům a špitálními řádům, které začaly ztrácet svou horlivost a vnímání posvátnosti ve vykonávání charitativní činnosti a služba začala upadat. Některé řády dokonce zanikly, nebo byly zrušeny papežem. Místo na charitativní činnost se finanční prostředky věnovaly na honosnou reprezentaci a zábavu. (Pospíšil, s. 117) Zároveň dochází k desakralizaci chudého. V době renesance se na něj bylo pohlíženo jako na lenocha, podvodníka a zločince, lidé k němu byli lhostejní a místo projevu bliženecké lásky nastoupila podezřívavost a odpor.

Důležitý mezník pro charitativní diakonii církve představuje reformační hnutí. (Martinek, 2008, s. 54) Německý reformátor Martin Luther církev za její úpadek kritizoval a upozorňoval na zkaženost lidské společnosti. Hlásal, že pouze Bůh může svou milostí uzdravovat duše a člověk má na tom podíl pouze svou vírou a že by motivací k pomoci druhým neměla být pouze naše vlastní věčná spása. Zároveň měl za to, že péče o chudé, nemocné a jinak potřebné je úkolem světské moci jako měst, knížat nebo panovníků, což v 16. století vedlo k úpadku kultury sociální solidarity.

Začala se šířit myšlenka, že chudí představují hrozbu pro společnost a měli by tedy být odděleni od většinové společnosti. Luther jako odpůrce žebroty sepsal pro město Leisnig v roce 1523 předmluvu městské chudinské vyhlášky. Zásadním pro tuto problematiku ale bylo dílo humanisty Juana Luise Vivése, *O podpoře chudých (De subventionem pauperum)*, ve kterém kritizoval bohaté i chudé. Bohatým vytýkal utrácení svých statků pro své vlastní potěšení, místo aby je věnovali na almužny, a chudým jejich lenost, podvádění a předstírání nemocí. Navrhl reformu, ve které by se podpora chudých soustředila do jedné velké nemocnice a organizovala se jednotně v každém městě. Vyšlo nařízení o tzv. tříbení žebráků. Cílem bylo spočítat opravdové chudé, tedy ty, kdo prokážou, že se nemohou živit jiným způsobem než žebračstvím, že pomoc doopravdy potřebují a zajistit jim práci. Naopak od nich i společnosti oddělit ty, kteří jsou pouze lenochy a podvodníky a tím potírat hřích. Podle Martinka dílo představovalo historicky první teoretickou reflexi obecné komunální chudinské politiky a hlavními požadavky tedy bylo, aby každý chudý pracoval, aby podpora chudých byla adresná a individuální a aby byli chudí vychováni k mravnímu životu. Zároveň dílo představuje počátek tvorby teorií sociální práce, které se oddělují od původního teologického ukotvení a které jsou dodnes součástí moderní sociální práce. Péče se přesouvá do režie církevní moci a odpoutává se od liturgie a zvěstování. (Martinek, 2008, s. 54–55)

Středověký ideál bliženecké lásky a se s nástupem měšťanstva do popředí společnosti a tím i posunem k moderní sociální péči dosti proměnil a církev se tak nacházela v období krize. I v době úpadku moci církve se ozývali velcí kazatelé a upozorňovali na důležitost přítomnosti lásky Kristovy ve všem konání. Svatý Bernardin Sienský ve svém kázání kritizoval bohaté takto: „Ty neslyšíš křik chudých! A víš proč? Protože podle tebe není příliš velká zima. Máš plné břicho, dobře piješ, dobře jíš a máš víc šatů a často jsi u teplého krbu. Nevidíš ‘za humna’, tvé tělo je uspokojeno, duše v klidu.“ (Messina 2005, s. 102) Podle Messiny duchovenstvo za jejich život v přepychu zasypával výtkami také Savonarola. Vracel se k myšlenkám církevních otců a navrhoval prodat posvátné nádoby, aby se za získané prostředky mohlo dát najíst chudým, aby se jim sehnala práce a zdůrazňoval myšlenku, že nedat nadbytek chudým je jako krádež. I přes všechny podobné apely na církev a společnost byli chudí dále diskriminováni. Byli společností vnímáni jako ničemové a ti, kteří nejsou opravdovými lidmi. Moderní svět vyzdvihoval bohaté a člověk měl pouze takovou váhu, kolik vyrobil a vlastnil. V ideální státě podle dominikánského mnicha Campanelly, který konstruuje po vzoru Platóna, je panovník totožný s knězem a jeho tři nejbližší pomocníci jsou přednosta na ministerstvech Moci, Moudrosti a Lásky. Zruší se všechno vlastnictví, všechno bude patřit všem a jediné, co tedy lidem zůstane je láska ke společenství. (Matoušek, 2001, s. 57)

Do Říma byli Inocencem XII. roku 1600 povoláni jezuité, aby se věnovali řešení politicko-společenského problému, kterým byl velký počet chudých. V roce 1664 byla založena noclehárna v Janově a v roce 1693 otec Guevarre vydal knihu *Jak je postaráno o žebrotu v městě Římě*, díky

kteřé pak Inocenc XII. založil Apořtolský hospic pro chudé invalidy, kteřý zřídil v Lateránském paláci. Chudí byli spočítáni, shromážděni a odvedeni do hospice.

5.2 Doba absolutismu a osvícenství

Moc cířkve byla opět posílena rekatolizací po Tridentském koncilu, jehož záměrem byla reformace, obnova hodnot a zvýšení pozornosti a starosti o chudé a nemocné. Tridentské kánony stanovují „nezadatelnou“ povinnost biskupům bdít nad chudými i trpícími, vytrvale navštěvovat nemocnice a pomáhat rodinám i jednotlivcům. Na prvním místě byla podle Messiny teologie milosrdenství vyplývající z četby evangelíí a v neposlední řadě spiritualita soustředěná na službu. (Messina, 2005, s. 104)

Evropská společnost procházela řadou změn také v sociální a ekonomické sféře. Zejména za vlády Marie Terezie bylo velkým problémem množství zanedbaných dětí, které se částečně vyřeřilo rozsáhlou reformou školství a učitelských ústavů. V roce 1773 zanikl řád jezuitů a dořlo k reorganizaci univerzitního školství, které jim bylo s jejich koncem odňato. Chudinská péče zabezpečovala dětem ořacení a od věku 6 let byly posílány do jednoho z typů „obecných škol“, tkalcovských škol, kde byly za práci placeny, čímž přispívaly k příjmu celé rodiny. Později bylo kromě výuky četní a psaní do osnov učiva zařazeno například také řití, pletení a předení. (Matoušek, 2001, s. 114)

Za doby vlády jejího syna Josefa II. byly zruřeny některé řpitály z důvodu řpatných hygienických podmínek. Místo nich byly císařem zřizovány nové zdravotně-sociální instituce a podle pravidel podmínek nově zřizovaných institucí z roku 1781. Pravidla podporovala rozvoj ústavních forem péče a vedla k zavedení „veřejného chudinství“, jehož základem se staly například farní chudinské ústavy. Financovány byly veřejnými sbírkami a dědickými dary. V roce 1779 nechal hrabě Jan Buquoye na svých panstvích zřídít tzv. ústav chudinský, později *Spolek lásky k bližnímu*. Každé z jeho panství mělo chudinské okrsky ve farních obcích a farář v nich pečoval o sbírky, ze kterých byla udělována potřebná pomoc chudým. Ve Vídni nechal Josef II. v roce 1784 vybudovat nalezinec, který poskytoval péči osířelým, ale také nemanželským dětem. Nalezinec v Praze, který byl později ve 20. století přejmenovaný na Zemský ústav pro péči o dítě, se taktéž staral o nemanželské děti, které ještě nebyly umístěny do pěstounských rodin. Přijímal děti také nalezené, nebo z jiných zařízení jako z Vlašského řpitálu nebo nalezince sv. Máří Magdalény. Kvůli velké kapacitě se ovšem ne všem dětem dařilo poskytovat řádnou zdravotní či hygienickou péči. V roce 1789 byl zřizován chorobinec na Karlově, který měl oddělení pro staré, duřevně nemocné muže i řeny. Dále byla vystavěna nová porodnice a o rok později Vřeobecná nemocnice. Nemocnici Milosrdných bratrů rozřířil o oddělení pro duřevně nemocné cířkevní hodnostáře. (Matoušek, 2001, s. 114)

I přes pravidla zavedená Tridentským koncilem a příspěvky světců a řeholních kongregací se všeobecná situace nemocnic v Evropě za dobu osvětenství příliš nezměnila. Podle Messiny jsou důvodem války zuřící po dlouhá staletí, skutečnost, že správa nemocnic byla svěřena obcím, které nespolupracovaly s církví, a dokonce jednaly v rozporu s ní i náboženskou tradicí. Negativně chod nemocnic ovlivnily epidemie, ale především onen zmíněný přechod k novým obzorům rozumu a vědy, odpoutaný od víry v Boha a zapomínající na pravé potřeby člověka. Struktura církve ovšem i v 18. století stále pokrývala většinu potřeb chudých, žebráků a tuláků. Důkazem je nesčetné množství zastaváren, institucí pro péči o žebráky, vězně, sirotky i vdovy, a především stále rozšířená charitativní bratrstva ve všech farnostech. Církev se věnovala také každodennímu rozdávání jídla u bran klášterů nebo sbírání almužen v přestávkách v průběhu bohoslužeb.

Důležitým zdrojem pro pochopení snahy církve přizpůsobit formy dobročinnosti době pomoci teologie je *Trattato sulla carità cristiana* od Lodovica Muratoriho. Namísto zvyšujícího se počtu poskytovaných almužen navrhuje zvýšit pracovní příležitosti a nabádá k sjednocení charitativní péče spolu se spoluprací se státem. Messina (2005) cituje: „Církev může přispět k tomuto dílu tím, že 'usměrní' zbožnost věřících a předloží věc lásky k bližnímu jako ústřední prvek křesťanské zvěsti, že rozšíří pojem bliženské lásky, aby se už neomezovala pouze na almužnu, ale byla otevřena každému způsobu pomoci, od modlitby ke skutkům milosrdenství, k úsilí o mír, k vyučování vědám a dobrým mravům.“ Navazuje na něj kněz G.C.I. Canali, který roku 1763 vydal dílo *La carita del prossimo*. Předkládá v něm ideál sociální spravedlnosti, nastiňuje, jak se by se s její pomocí mohlo předejít různým druhům chudoby a zdůrazňuje, že evangelijním skutkem by bylo vymanit chudé z jejich postavení, aby mohli důstojně žít. (Messina, 2005, s. 115–116)

Důležité osobnosti

Milánský arcibiskup sv. Karel Boromejský nakoupil za veškerý svůj majetek obilí pro zástupy hladovějících lidí po suchu a neúrodě v Itálii roku 1570 a 1576. Proslul svou obětavostí a svou pomocí umírajícím a nemocným nastavil tak příklad pro další kněze a řeholníky. Za dob morové epidemie se zrodila nová struktura milánské arcidiecéze, kterou lze považovat za prvopočátek charitativního díla moderního typu. (Pospíšil, 2002, s. 121)

Jezuita sv. Ignác z Loyoly se ujal organizace sociální péče v Římě, zřídil sirotčinec, útulek sv. Marty pro prostitutky a spolu s dalšími jezuity navštěvoval nemocnice a sloužil nemocným. Na římské kurii si vyprosil povolení ošetřovat i nemocné, kteří se nevyzpovídají, jelikož zákon vydaný Inocencem III. zakazoval špitálům přijmout nebo propustit každého, kdo odmítne vyzpovídání. To vedlo k jeho zrušení papežem roku 1592, který nařídil, aby byli pacienti umyti a uloženi. Veškerá péče jim měla být udělena i přes skutečnost, že by odmítli udělení svátosti. (Pospíšil, s. 123)

V roce 1591 vznikl řád Kamiliánů, pojmenovaný po sv. Kamilu de Lellis, který se taktéž věnoval ošetřování těžce nemocných a umírajících. Chodil po nemocnicích a domech, kde ošetřoval nemocné a podporoval potřebné (Martinek 2008, s. 55) a sepsal *Pravidla pro dobrou službu chudým*

nemocným. Jejich znakem byl červený kříž a stal se tedy předchůdcem dnešního Mezinárodního červeného kříže. Zdůrazňoval jednotu člověka a to, že se mu má pomáhat tělesně i duchovně. (Messina, 2005, s. 108)

Ve španělské Granadě roku 1538 zřídil reformovaný špitál Portugalec Jan Ciudad, kterému pro jeho lásku k trpícím přezdívali Jan z Boha. Sám pocházel z chudé rodiny, stal se vojákem a ve válce v Uhrách se naučil ošetřovat zraněné. Když poté raněný ležel v nemocnici, uvědomil si utrpení a opuštěnost pacientů, a že člověk je stvořen pro lásku a jejím údělem je ošetřování nemocných a opuštěných. Věřil, že i negativní momenty jako je právě utrpení může člověka spojit s Kristem a je to příležitost setkat se Bohem. Zmírnit je člověk může v osobě svých bratří, nebo tím, že lásku oplácí láskou. (Messina, 2005, s. 107) Do pronajatého domu sám na svých bedrech přinášel nemocné ležící na ulici a shromáždil kolem sebe spolupracovníky, se kterými o tyto pacienty pečoval. Toto kolegium pomocníků po jeho umrtí na nachlazení potom, co vytáhl trpícího z chladné vody, vytvořilo bratrstvo, které bylo papežem schváleno a dostalo název Řád milosrdných bratří (nebo Hospitálský řád sv. Jana z Boha). U nás pak Milosrdní bratři působili například v Praze, Prostějově nebo Brně a ve Valticích vedli nemocnici až do roku 1949. (Martinek, 2008, s. 55) Spolu s Kamilem de Lellis byl Jan z Boha prohlášen za patrona nemocnic v roce 1866 a roku 1930 za patrona ošetřovatelů. (Pospíšil, 2002, s. 121)

Důležitou postavou církevní komunity v poreformační Francii byl sv. Vincent de Paul. Měl hlubokou schopnost soucitu a vcitování se do tíživé situace svého bližního. Vytvářel kolem sebe skupiny charitních dobrovolníků ve farních komunitách a roku 1617 svým slibem zasvětil svůj život chudým. Zřídil společenství Kataristů, které mělo podle Martinka dbát na povznesení duchovního života chudých a ustanovovat dobrovolnické a svépomocné charitní skupiny během svých venkovských misí. Vyznačoval se tím, že do sociální činnosti zapojil také ženy a v roce 1633 založil Společnost dcer křesťanské lásky, kterým kladl na srdce: „Vaším klášterem budou domy chudých, kaplí farní kostel, kvadraturou ulice města, klauzurou poslušnost, mříží bázeň před Bohem, závojem skromnost.“ (Messina 2005, s. 108) Roku 1679 založil kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, tzv. boromejky, jejichž úkolem bylo ošetřovat chudé nemocné a opuštěné děti a která u nás dnes provozuje například Nemocnici pod Petřínem v Praze. Základem měla být opravdová vzájemná láska mezi sestrami samotnými, aby pak mohli stejně účinnou lásku projevovat potřebným a nemocným, svatá prostota a pokora. (Pospíšil) v roce 1734 byla založena kongregace Milosrdných sester sv. Vincenta de Paul, tzv. vincentýnky, která v té době patřila k jedněm z nejvýznamnějších sociálně-charitním řeholním společenstvím, kde se věnovali péči o staré, nemocné a vzdělávání. z hnutí francouzských žen vzešla Kongregace Školských sester de Notre Dame, tzv. notrdamky. Dále kongregace Sester de Notre-Dame-du-Refuge, která se věnovala sociálně-preventivní pedagogické práci s prostitutkami, nebo například Kongregace Naší Paní Milosrdenství Dobrého Pastýře. (Martinek 2008, s. 56)

Již v 17. století se společnost potýkala s problémem odložených dětí a v celé Evropě začalo na základě toho vznikat více nalezinců. S tím souvisely i potřeby svobodných matek, proto se církev rozhodla zaměřit svou charitativní činnost i na ně. V té době nebylo zvykem, aby ženy vedly svou činnost nezávisle na mužích, ale i přesto začaly vznikat ženské komunity, ze kterých pak vznikly například už zmíněné Milosrdné sestry. Vznikala různá sdružení a kongregace, která často překračovala hranice farností a zabývala se výchovou, vyučováním a usměrňováním mladých dívek. Jana Lestonnaková založila Dcery Panny Marie a věnovala se výchově dívek, Markéta Pignerová žebráky a ženami z okraje společnosti, nebo Virginia Centurione Bracelliová, která stála za založením tzv. Útočiště s cílem přijímat a chránit opuštěné dívky, ženy v nebezpečí a prostitutky. Později pak Rosa Veneriniová otevřela „zbožnou školu“ ve Viterbu pro výuku dívek z lidu, Rosa Govone založila tzv. rosinym věnující se výchově osiřelých nemajetných dívek nebo dívek v nesnázích.

Biskupy působících na poli charity bylo více. Například kardinál Giacomina Lanfredini byl považován za obhájce chudých a spolu s kardinálem Carla Vittoria delle Lanzem naléhali na panovníky, aby učinili zákonná opatření pro ochranu chudé vrstvy. Polský biskup Michal Poniatowski nechal v každé farnosti své diecéze založit hospice a pomáhal v nich chudým a žebrákům. Podobně v Paříži Charles M. de l'Épée nabídl svůj dům skupině hluchoněmých a svou metodou založenou na mimice je vyučoval. Na jeho popud pak nechal jeho žák Tommaso Silvestri v roce 1784 v Římě otevřít školu pro hluchoněmé, a to díky podpoře papeže Pia VI. Další školy byly otevřeny ve Veroně, v Janově nebo Neapoli. (Messina, 2005, s.109, 117–120) U nás byl jedním z prvních vychovatelů ředitel ústavu pro hluchoněmé v Praze Jan Berger. V Litoměřicích řídil podobný ústav A.B. Hille a v Českých Budějovicích roku 1871 biskup J.V. Jirsík, který podporoval více dobročinných aktivit. Až do roku 1916 byly všechny ústavy pro hluchoněmé nacházející se v Čechách a na Moravě výhradně církevní. (Pospíšil, 2002, s. 126)

6 Moderní dějiny

Výctem osobností a důležitých milníků ve vývoji charitativní, a v této době už i sociální, práce jsme se dostali až do období moderních dějin, za jehož počátek se udává rok 1789, tedy vypuknutí Velké francouzské revoluce. Sociální práce taková, jak ji známe dnes, se začala pomalu formovat už v průběhu 19. století v návaznosti na industrializaci, vývoj vědeckých teorií, a hlavně jako odezva na nově vznikající sociální problémy ve společnosti.

Co se týče charitního angažmá křesťanů, to prochází v 18. století podle Martinka (2008) významnou diferenciací. Stále fungují aktivity řádů a kongregací, ale s postupem času narůstá význam komunálních sociálně-charitativních projektů jako byli chudinské vyhlášky, komunální špitály apod. „Zatímco stacionárních a ústavních charitních projektů se stále více ujímají města, řehole a kongregace, sociální práce orientovaná na přirozené životní prostředí jednotlivců je realizována na úrovni farních komunit, společenství a sborů.“ (Martinek, 2008, s. 57)

V rakouské monarchii se císař Josef II. snažil soustředit veškeré prostředky charitativních zařízení do centrálního fondu, nebo farních chudinských fondů, v jejichž čele stál farář a přispívali do nich všichni věřící. Zřízena byla zemská nemocnice, porodnice, chudobinec a jiné ústavy. Jeho reforma chudobu jako takovou nevyřešila, ale byla jasným krokem k sekularizaci. (Vašek, 1941, s. 142)

Ve Francii zažila charitní diakonie v 18. století krizi během Francouzské revoluce. Vláda chtěla centralizovat veškerou chudinskou péči, došlo k vyhnání mnoha katolíků ze země, církve byla pronásledovaná a kvůli politickým i ekonomickým poměrům musela zrušit veškeré soukromé nadace a jejich výnos se musel soustředit do státní pokladny. Došlo tedy k znárodnění církevního majetku i nemocnic, ke zrušení řeholních řádů a církve ve Francii tak ztratila prostředky ke konání dobročinnosti. (Messina 2005, s. 120) i přes výraznou trhlinu v charitní diakonii církve ve Francii, uprchlí nebo vyhnání charitní duchovní, řádové sestry i laici přinesli do střední Evropy revoluční ideály svobody, rovnosti i praxi křesťanské solidarity a pomoci. Například v Německu bylo jejich působení známo jako „sociálně-charitní jaro“ a rozmach diakonie evangelické církve byl inspirován prací a dílem sv. Vincence de Paul. Odkazu sv. Vincence se držel také Antoine-Frédéric Ozanam, který založil iniciativu dobrovolníků, jejíž cílem byla aktivní práce s chudými a jinak potřebnými. Skupina jeho přátel na jeho základě založila „charitní konferenci“, ze které se v roce 1834 vyvinula dobrovolnická Společnost sv. Vincence de Paul. (Martinek, 2008, s.57)

Na poli péče o problémovou mládež v Itálii se vyznamenal sv. Jan Bosco. Jeho následovníci založili řád Salesiánů Dona Boska, který se v duchu jeho ideálu spojujícího tři základní hodnoty rozumu, náboženství a lásky věnoval práci s mládeží.

Ve Skotsku působil pastor Th. Chalmers, který organizoval chudinskou péči pomocí rozdělení území na okrsky po 400 obyvatelích a ke každému přiřadil pomocníka z prostých vrstev. Jejich úkolem bylo stimulovat vzájemnou pomoc v rodinách i sousedství. Díky komunitní práci se

pak dosahovalo lepších výsledků v opatření chudinské péče, protože příležitost dobrovolnické služby byla nabízena lidem různých vyznání. Jeho ideou byla křesťanská formace v malých skupinách napomáhající v rozvoji. Výsledkem jeho reformy spočívající v propojení farní a městské chudinské péče byl tzv. Elberfeldský systém z roku 1800. (Martinek, 2008, s. 58)

Koncem 18. století byl Valentinem, bratrem kněze Reného Hauy, založen první ústav pro slepce, který je měl v úmyslu intelektuálně a profesně formovat. Messina (2005) uvádí, že v evropské společnosti byla na přelomu 18. a 19. století v módě filantropie, lidumilnost, a proto se vládnoucí činitelé domnívají, že sociální činnost pro dobro všech poddaných patří k úkolům státu. Pauperismus neboli hromadná chudoba, je podle něj problém, který zaměstnává i laiky a láska k bližnímu se specializovala, ovšem i tak bylo málo těch, kteří se domnívali, že je tento problém spojen i s hospodářskými a společenskými strukturami starého režimu. (Messina, 2005, s. 119)

6.1 Válečné a meziválečné období

Sociální práce

I když se tato práce zabývá charitativní službou církve, je nezbytné zmínit také důležité milníky ve vývoji sociální práce. Za samostatnou disciplínu lze sociální práci považovat od konce 19. století. Vývoj její metodiky byl ovlivněn celosvětovým společenským klimatem a problémy jako byla válka a s ní spojená krize. Až po desetiletích probíhajících výzkumů vznikají první metody. V novodobých dějinách měla sociální práce čím dál tím širší rozsah, s výjimkou poválečných období, období normalizace a velký propad sociální politiky zažila ve druhé polovině 20. století, konkrétně v období od roku 1948 do roku 1989.

Postupný vývoj sociální práce začal mnohem dříve. V roce 1868 byl vydán chudinský zákon, který občanům obce uděloval povinnost pečovat o občany, kteří se ocitají v nouzi a poskytnout jim potřebnou pomoc. o rok později vznikl zákon zaměřující se na zanedbané a zpustlé děti. a v roce 1902 byl ustanovený zemský sirotčí fond, který přispíval na péči o dítě v náhradní rodině. Jedním z nejdůležitějších datumů pro vývoj sociální práce je rok 1918, ve kterém vzniklo ministerstvo sociální péče. Další důležitý milník představuje rok 1928, kdy se uskutečnil první mezinárodní kongres v Paříži, který představil nové metody sociální práce jako byla diagnostika, etapy, sociální terapie a další.

V roce 1917 Mary Richmondová vydala první knihu o sociální práci, *Social Diagnosis* a v roce 1922 knihu o případové práci. Je považována za zakladatelku práce s jednotlivcem, zabývala se individuální životní situací člověka a rodinnými konstelacemi a zajímala se o člověka jako o člena rodiny. Další představitelkou tzv. ženského hnutí, které ovlivnilo sociální práci především v období před první světovou válkou, byla Elizabeth Fryová. Od roku 1913 začala navštěvovat ženské věznice, kde prováděla výuku dětí vězenkyň a vedla kurzy šití. Jane Addamsová se věnovala přistěhovalcům v USA, zřídila sociální ústav pro přistěhovalce v Chicagu, který pomáhal překonat jak tělesnou, tak

i duševní bídu a bojovala proti TBC, prostituci a chudobě, za což také v roce 1931 dostala Nobelovu cenu za mír. Dalšími důležitými jmény jsou Octavia Hillová, která se věnovala práci mezi chudými, zřizování dílen, hřišť a klubů a řešení bytové problematiky. Helen Perlmanová se zabývala psychoanalýzou a dospěla k názoru, že cílem sociální práce je adaptace a že aby se s klientem dalo pracovat, musí se umět pracovat s motivací, čímž také zásadně ovlivnila pozdější vývoj metod sociální práce.

O období po první světové válce do roku 1939 se v oblasti sociální práce často mluví jako o zlatém věku charitativní a sociální práce. Po těžkých časech během první světové války dochází k vývoji, ke kterému velmi přispívali Tomáš Garrigue Masaryk a jeho dcera Alice Masaryková. Ta zakládá první sociální školu u nás a stává se předsedkyní československého červeného kříže. V roce 1935 byla vybudována Masarykova státní škola zdravotnická a sociální v Praze. Dochází k profesionalizaci a vzdělávání sociálních pracovníků a rozkvětu dobrovolnictví. Sociální práce byla obohacena sociologií, psychologií i pedagogikou a k rozvoji přispělo také překládání sociální literatury ze zahraničí díky Masarykovi a jeho ženě.

Hned po svém vzniku roku 1918 musela nová republika čelit nelehké situaci. Protože rakouský stát zabavil většinu vyrobených zemědělských produktů, Československo bylo závislé na dotovaném dovozu potravin, jejichž prodej byl omezen příděly. Deflační krize a ekonomické poměry se poměrně zlepšily následným oddělením československé měny od rakouské, pozemkovou reformou a dalšími opatřeními. i přesto se ekonomické a životní podmínky nezlepšovaly. Lidé byli nezaměstnaní, zvýšila se úmrtnost a výskyt sociálně patologických jevů jako například alkoholismus, prostituce apod. (Matoušek, 2001)

Charitativní práce

V našich zemích je ve vývoji moderní tradice charitní práce důležité jméno arcibiskup A.C. Stojan, z jehož iniciativy vzešlo vytvoření ústřední organizace charity na Moravě i v Čechách. (Vašek, 1941, s. 155) Arcidiecézní „Svaz charity“ byl ustanoven v roce 1922 v Olomouci, poté v Brně a oba svazy pak 20. 9. 1928 zakládají „Zemské ústředí Svazů charity v zemi moravsko-slezské“. V Praze vzniklo téhož roku „Říšské ústředí Svazů katolických charit v ČSR“, které pak od roku 2007 nese oficiální název Charita Česká republika. Slovo *Charitas*, které mělo stejně jako kořen *charis* vyjadřovat dar a milost se pro sociálně-diaconické církevní aktivity začalo používat od 80. let 19. století. (Martinek, 2008, s. 58–59)

V roce 1928 celostátní charitní centrála se sídlem v Praze zastřešila síť charitativních organizací působících už od konce první světové války. Charita poté fungovala po celou dobu první republiky až do období po druhé světové válce. Poskytovala pomoc navrátilcům z koncentračních táborů i lidem jinak postižených válkou tím, že pečovala, ošetřovala a zakládala další potřebná zařízení jako byly například vývařovny. Za druhé světové války byla Charitou zřízena ošetrovatelská

služba na nádraží v Holešovicích-Bubnech. Na svých internetových stránkách Charita České republiky udává: „Dalšími centry pomoci se staly karanténní stanice ve Vršovcích a ošetrovatelská služba na Wilsonově nádraží, své zdravotníky Charita vypravila i do Terezína. Ve svém sídle v Pětikostelní (dnes Sněmovní) ulici na Malé Straně v Praze a v sousedním zapůjčeném domě pečovala v revolučních dnech o 250 navrátilců, jimž kromě ubytování poskytovala stravu a ošetření; kromě toho zřídila vývařovny v Berouně a v Benešově. Výsledky práce Charity v tom období ocenil papež Pius XII., jenž jí udělil své apoštolské požehnání.“ (Web. stránky Charity – Historie)

Charita opět obnovila svou činnost po 2. světové válce, ovšem po roce 1950 bylo její působení v socialistickém zřízení opět potlačeno, ztratila možnost působit v sociální oblasti a její činnost tak skoro vymizela. Bylo možné provozovat pouze některé charitativní domovy pro duchovní a řeholnice a mohla se vydávat pouze schválená náboženská literatura. I přes všechny zákazy ale lidé posílali balíčky s povoleným zbožím na pomoc potřebným.

Zlepšit sociální poměry širokých vrstev v tehdejší Československu bylo úkolem sociální politiky. Jejím cílem byly sociální reformy, snaha o poskytování sociální ochrany a náprava sociálních rozdílů a majetkových diferencí mezi obyvatelstvem. Svou pozornost zaměřila nejdříve na válečné veterány, invalidy a jejich rodiny a na nezaměstnané. Zakládány byly dobrovolnické organizace se sociálním zaměřením a přispělo tomu také nově vzniklé ministerstvo sociální péče a sociální pojištění, které zajišťovalo materiální podporu zaměstnancům v případě nemoci, stáří nebo invalidity. Práci církve ve zřizování dalších spolků, zařízení a organizací převzal stát a podporoval je z veřejných fondů. (Matoušek, 2001)

6.2 50. léta 20. století

Než se stát stačil vzpamatovat z následků války, byla nastolena komunistická diktatura a charitativní i sociální práci čekaly další změny. „Nástup komunistické diktatury po únoru 1948 znamenal jednu z velkých katastrof pro náš národ.“ (Balík, 2004, s.55) Rozvoj průmyslové společnosti přináší i ekonomické problémy, nejistotu v chování lidí, mění se struktura společnosti a vzniká více konfliktů mezi lidmi. Komunistická ideologie tvrdila, že v zemi nemohou být žádné sociální problémy. Chudí, nemocní ani sociálně potřební neexistují, tudíž není potřeba ani sociální práce. Sociální práci nebyla věnována žádná pozornost, což mělo vliv na postupnou likvidaci a zánik sociálně orientovaných institucí. V roce 1951 došlo k zrušení Ministerstva práce a sociální péče a jeho agenda byla přerozdělena mezi další instituce. I přesto, že díky už zmíněné práci Alice Masarykové a vývoji sociálního školství existovalo 28 škol sociální péče, od roku 1953 byla ponechána pouze jedna sociálně-zdravotní škola v Praze, která se zaměřovala se pouze na finanční pomoc a obory pro státní, občanské a trestní právo.

Komunistická strana Československa prosazovala opatření značně postihující církve a její společenství. Znárodnila velkou část majetku jak spolků a družstev, tak i církví a převzala privátní fondy důchodového, sociálního, nemocenského a úrazového pojištění a připojištění. Sociální ochrana a zabezpečení veškerého obyvatelstva tedy přešla do rukou státu a sociální politika, péče a služby byly plně závislé na úřadech. Sociální práce, kterou realizovaly charitativní organizace se tak stala nežádoucí disciplínou. Stát převzal všechny charitativní ústavy, domovy odpočinku, dětské domovy a výchovné ústavy, které byly řízeny církvemi. Jediným zaměstnavatelem a zabezpečovatelem sociálních opatření se stal stát, řízený KSČ. (Matoušek, 2001)

Vláda zastavila církevní nakladatelství, likvidovala církevní školství a spolky. Chtěla vytvořit čistě ateistickou společnost a podnikala tak kroky k čím dál většímu omezování náboženské svobody. Byl sepsán zákon č. 217/1949 Sb., o zřízení Státního úřadu pro věci církevní, a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Oba měli sloužit jako prostředek k doзору nad církvemi a náboženskými společnostmi. (Tuza)

Akce K

Akce k je pojmenování pro násilnou akci příslušníků ÚV KSČ namířenou proti mužským řeholním řádům, které ale předcházelo ještě několik důležitých událostí. V roce 1948 proběhl zásah proti ústavu salesiánů v Ostravě a do ústavu dominikánů v Olomouci byla dosazena inspekční komise. Poprvé se tady církve setkává s trestněprávními postihy řeholníků, kteří si dovolili nesouhlasit s novými pořádky nastavenými komunistickou vládou. (Vlček, 2004)

Konkrétně lze jmenovat faráře Josefa Toufara, který byl unesen příslušníky Státní bezpečnosti a následně držen a vyslýchán. Byl mu přisuzován samovolný pohyb kříže na svatostánku během jeho mše 11. prosince 1949. Dlouhým vyslýcháním vynucené doznání ho mělo usvědčit z aktivity namířené proti vládnoucímu režimu a z údajně vědomé snahy zviditelnit sebe i svou farnost. Zemřel v důsledku dlouhého mučení v průběhu vyslýchání 25. února 1950, o čemž se jeho příbuzní dozvěděli až po téměř čtyřech letech. Zatčeno, vyslýcháno a odsouzeno bylo v 50. letech více kněží, konkrétně například Vít Tajovský, František Šilhan, nebo Augustin Machalka, podle kterého je pojmenován proces *Machalka a spol.* Odsouzení byli za zločin velezrady a vyzvědačství k trestu odnětí svobody až na devět let. (Tuza)

V noci z 13. na 14. dubna roku 1950 došlo k přepadení mužských klášterů na území celého Československa komunistickou Státní bezpečností, která vešla do dějin pod názvem *Akce k* nebo *Bartolomějská noc klášterů*. Údajně byla akce plánovaná již od roku 1949, kdy byl na schůzi akčních výborů Národní fronty přednesený návrh na zrušení klášterů. Předsednictvo ÚV KSČ schválilo návrh na soustředění řeholníků a Státní úřad pro věci církevní byl pověřen ke shromáždění informací o jednotlivých kláštřech v Československu. Vznikla tzv. církevní šestka a byl naplánován již konkrétnější plán likvidace, který byl rozdělen na dvě etapy. Ta první byla zaměřena na nejpočetnější

řády a už zmíněnou noc bylo přepadeno 75 klášterů mužských řádů. Celou akci řídil tehdejší generální tajemník KSČ Rudolf Slánský. Došlo k poničení řeholních domů, devastaci historických budov a památek. Po vpádu do kláštera byl uzavřen vchod a zajištěny telefony a zvony, aby mniši nemohli volat o pomoc. Byli nuceni nastoupit do autobusů, které je odvezly do vybraných internačních klášterů, konkrétně klášterů v Broumově, Králíkách nebo Oseku, ve kterých byly Státní bezpečností zřízeny tábory. Mladší řeholníci byli odvezeni do tábora v České Kamenici, protože u nich byla největší naděje na převýchovu. Naopak pro ty, kteří byli považováni za nebezpečné byl zřízen tábor v klášteře v Želivě, na Slovensku tábor v Bácii. Řeholníci museli buď nastoupit do dělnických profesí nebo narukovat k vojenským jednotkám Pomocných technických praporů a byli nuceni zapojit se do politických školení a civilního života. Měli zavedený přísný denní režim, vykonávali náročnou práci v průmyslu a zemědělství, za kterou neměli nárok na žádný honorář. (Vlček, 2004, s. 84–86)

V druhé etapě bylo obsazeno 69 klášterů, a to ve dnech 27.–28. dubna téhož roku. Na Slovensku první etapa proběhla v 62 kláštorech, druhá o půlnoci ze 3. na 4. května 1950. Celkem bylo zlikvidováno 219 řeholních domů a internováno až 2900 mnichů. Na tuto událost navazovala Akce Ř, která o pár týdnů později zlikvidovala i ženské řeholní řády. V návaznosti na tuto událost došlo k nucenému přestěhování řádových sester. Byly zařazeny do práce v lehkém průmyslu a zemědělství a soudní procesy probíhaly po celá 50. léta. (Vlček, 2003)

Ke zrušení táborů došlo až v průběhu let 1952 až 1960. Dle tehdejšího trestního zákona se ale řeholníci nadále mohli službě věnovat pouze se státním souhlasem. „Kdo vykonává duchovenskou činnost v církvi nebo v náboženské společnosti bez státního souhlasu, bude potrestán odněním svobody až na tři léta,“ zněl paragraf lidově nazývaný „mařena“, který byl v platnosti do 31. ledna 1990.“ (Bernatt-Reszczyńska, Paměť národa)

Majetek Katolické Charity byl zlikvidován nebo převeden na stát. V roce 1963 byla deklarována jako soukromá právnická osoba a dohled nad její činností zajišťovalo Ministerstvo školství a kultury.

Ze strany sociálních pracovníků byla vznesena prosba o založení sboru profesionálních pečovatelek, které ale nebylo vyhověno. Zejména bývalé řádové sestry se neformálně organizovaly, předávaly informace dalším, požádaly rekvalifikační kurzy a svou práci a péči o druhé nadále vykonávaly pečlivě, obětavě a systematicky. Stát zasahoval především ve formalizovaných instrukcích a sociální práce se podle Matouška (2001, s. 144) stala jakýmsi „únikovým polem“ a „hnutím zdola“.

„V roce 1968 se objevily pokusy o obnovu diecézních charit a byly navázány první mezinárodní kontakty. Ústavní sociální péče Charity se během šedesátých let rozšiřovala; koncem roku 1968 Česká katolická charita provozovala 22 charitních domovů o celkové kapacitě 2880 lůžek,

dvě rekreační a jedno ubytovací zařízení.“ (Webové stránky Charity, Stručná historie charity do roku 1990)

6.3 Období do roku 1989

V návaznosti na Akci K došlo ke konfiskaci velké části církevního majetku státem. Komunistické moci se podařilo potlačit duchovní, kulturní, vzdělávací i sociální vliv řeholních řádů na veřejnost. Ti ale i přes všechny perzekuce a nařízení pokračovali ve studiu a duchovním životě.

„V šedesátých letech tvrdili vedoucí komunističtí ideologové, že Československo přešlo z období diktatury dělnické třídy do fáze lidové demokracie a později do fáze socialistické společnosti, což bylo oficiálně deklarováno novou Ústavou ČSSR z roku 1960.“ (Matoušek, 2001, s. 144) v té době se spolu s politickým uvolňováním a rozpadem režimu začaly instituce sociální politiky pomalu vracet do původních stavů. Některé řádové sestry se mohly vrátit do léčen pro nevléčitelně nemocné nebo psychicky handicapované osoby. Matoušek (2001, s. 144) dále uvádí, že se v řadách členů tehdejší komunistické strany a jejím vedení objevila kritika přístupu k sociální péči a začalo se diskutovat o problému ekonomiky, která supluje sociální politiku. V důsledku vlny odporu tedy v druhé polovině šedesátých let došlo ke snaze k obnovení sociální péče a k reformě společenského systému.

Dalším krokem byl vznik některých sociologických společností, výzkumných ústavů zabývajících se sociálními problémy tehdejší doby nebo obnova katedry sociologie na univerzitách. Roku 1968 byl mimo jiné přijat Akční program KSČ, který se ovšem nikdy neuskutečnil. Téhož roku vzniklo Ministerstvo práce a sociálních věcí, které vytvořilo posudkové komise pro kontrolu sociální práce. V roce 1969 opět vznikla Společnost sociálních pracovníků, která se snažila sociální práci obnovit až do roku 1990.

V 70. letech se také znovu rozšířila nabídka poskytovaných služeb a spolu s tím vznikla terénní sociální práce v podobě pečovatelských služeb a domů s pečovatelskou službou. (Kotous, 2000, s. 58–59) Stát se zaměřoval na sociální politiku spíše na úrovni podniků. V sociální oblasti nebyly povoleny ani soukromé ani charitativní iniciativy, které by uspokojovaly potřeby ohrožených skupin ve společnosti. (Kotous, 2000, s. 60) V období tzv. normalizace byla obnovena i rozšířena činnost sociálně-právních škol, nebo pečovatelská služba o staré lidi a vznikaly domovy soustředěné péče pro seniory, geriatrické ambulance a denní stacionáře. Vydávány byly metodické příručky pro sociální pracovnice a velmi zdatně pracovaly okresní odbory péče o dítě. Sociální práce je tedy malými kroky pomalu obnovována. (Matoušek, 2001, s. 147–148)

Služba církví byla nadále omezována Státním úřadem pro věci církevní a pověřenými církevními tajemníky. V případě, že chtěla církev zorganizovat službu mimo vlastní církevní území, musela požádat o souhlas. Ti, kteří se odmítli podřídit rozhodnutí byli zbaveni tzv. státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, což mohlo v některých případech vést až k trestnému stíhání

z důvodu maření státního dozoru nad církvemi. Příkladem nespravedlivého obvinění ze strany komunistické strany, vyslýchání a mučení jsou například příběhy arcibiskupa Berana, biskupů Štěpána Trochty, Josefa Hloucha, kněží Antonína Zemka, Metoděje Habáně, P. Vojtěcha Rygla a dalších.

I přes všechna opatření státu se našli tací, kteří nadále poskytovali pomoc, jak se dalo. Například Kardinál František Tomášek založil v Praze roku 1986 Výbor křesťanské pomoci, na jehož popud začaly podobné výbory vznikat na více místech po celé republice.

V roce 1989 nastaly pro Československo a tím i pro církve a její charitativní služby velké změny. Právě zmíněný František kardinál Tomášek byl jedním z mnoha, kteří se vydali do Říma na významnou událost, kterou byla kanonizace Anežky České. Až díky žádosti arcibiskupa Schwarzenberga byla prohlášena papežem Piem IX. za blahoslavenou v roce 1874, což mimo jiné umožnilo její veřejné uctívání mimo křížovnický řád. (Hříděl, web. stránky České televize, archiv)

12. listopadu roku 1989 byla Anežka Česká papežem Janem Pavlem II. slavnostně prohlášena za svatou. Už po staletí od její smrti se tradovalo, že až se tak stane, zažije česká země velkou změnu. Konkrétně „Až bude Anežka Česká svatořečena, zavládne v českých zemích svoboda“. A přesně pět dní po svatořečení Anežky České, dne 17. listopadu 1989 započala tzv. Sametová revoluce, v níž mnozí lidé vidí dar právě od svaté Anežky a dodnes v souvislosti s tím věří, že se na její přímluvu mohou stát mnohé zázraky. Spolu se svatým Václavem se tak Anežka stala ochránkyní našeho národa.

7 Diskuze

Téma spojené se službou církve jsem si vybrala na základě svého osobního zájmu. Jako věřícího člověka studujícího sociální a charitativní práce mě zajímala především služba církvi a církevních organizací. V jednom kázání jsem slyšela citát spisovatele Roberta Fulghuma: „Být člověkem znamená být věřícím. Být věřícím znamená nebýt lhostejným. Nebýt lhostejným znamená všimnout si, a všimnout si znamená posvětit bytí.“ A právě všimnout si druhých a poskytnout jim svou pomoc je podle mého jedním ze základů charity, které je tato práce věnována. Zároveň se mi na citátu líbí skutečnost, že není specifikovaný pojem „věřící“ a já osobně v tom cítím důležitou myšlenku, že věřícím – a tedy i všímavým, je vlastně svým způsobem každý z nás.

S dokončením mých studií souvisí otázka, kam povede má cesta a kde bych se chtěla uplatnit. Přemýšlela jsem, jakým způsobem bych mohla využít svou víru a své znalosti v oblasti teologie, získané při studiu na Husitské teologické fakultě, k pomoci druhým. Jestli mi víra v Boha a jeho lásku, milosrdenství, naději a spravedlnost může pomoci vykonávat mou práci lépe. a právě tyto úvahy mě přivedly na nápad kontaktovat pomáhající organizace vedené církvi a jejich věřící pracovníky. Chtěla jsem zjistit, jestli a případně v čem vidí ve své práci v sociální oblasti výhodu být věřícími, a zda to její vykonávání jakkoliv ovlivňuje. Zda existuje rozdíl mezi církevní a humanisticky motivovanou sociální prací, čímž se zabýval například ThLic. Jakub Doležal.

Jak jsem zmínila v úvodu práce, u věřících lidí se na základě určitých stereotypů a nastavení společnosti očekává, že budou milovat své bližní, brát na ně ohled a poskytovat jim pomoc v nouzi i za cenu svého vlastního nepohodlí. Křesťanství tedy může být vnímáno jako určitá síla hýbající společností a zároveň tedy jako zdroj motivů k pomáhání. Dále jsem psala, že se nabízí otázka, zda to tak platí i v dnešní době. Nakolik se tento ideál v průběhu let proměňoval a nakolik se musel přizpůsobit společnosti.

Se sociální prací i službou církve je tedy neoddelitelně spojená jejich dlouhá historie, která slouží k pochopení toho, jaké hodnoty zastává ve svém novodobém fungování a činnosti, a která by tedy rozhodně měla být součástí těchto úvah. Jelikož jde o práci bakalářskou, která je omezená rozsahem, po domluvě s vedoucí práce jsem se rozhodla věnovat jí pouze stručnému výkladu historie a vývoje charitativní služby církve a důležitých milníků, které ji ovlivnily. Dohromady tedy bakalářská práce tvoří jakýsi teoretický úvod k mé budoucí diplomové práci a plánovanému výzkumu, pomocí kterých bych své úvahy ráda rozvedla.

Osobně pro mě bylo důležité prostřednictvím této práce pochopit historické souvislosti, hlavní záměr, motivaci a hodnoty veřejné služby církve spolu s tím, jakým způsobem a na základě čeho se formovala.

Vzorem při psaní práce pro mě byla kniha *Dějiny charitativní činnosti* autora Rosaria Messiny, ze které jsem čerpala nejvíce a která mi byla v naplňování mého cíle sepsat dějiny stručně, ale výstižně, ideálním zdrojem. Tento základ skvěle doplňovala kniha *Teologie služby* od prof. Ctirada Václava Pospíšila, Th.D., která mé zdroje obohatila například o zajímavá jména či konkrétní data. V práci jsou dále použity informace z knihy *Praktická teologie pro sociální pracovníky* zpracované Michalem Martinkem a kolektivem. Tato publikace mi byla velice nápomocná jak k sepsání práce a orientaci v tématu, tak i k lepšímu pochopení toho, jak může teologie souviset se sociálním fungováním, jak důležitá je pastorece nebo spiritualita v pomáhajících profesích a poskytla mi tak obecný přehled i zajímavé podněty k přemýšlení. Dále jsem čerpala z knih *Dějiny křesťanské charity* Bedřicha Vaška, nebo *Křesťanská charita v běhu věků* autora Hynka Šmerdy, které mi pomohly dotvořit si celkový obraz o vývoji charity. Zvláště ke konci práce jsem hodně pracovala s knihou Oldřicha Matouška, doc., PhDr. *Základy sociální práce*, která mi byla svými informacemi přínosem při doložení především vývoje sociální práce ve 20. století.

Co se týče obsahu práce, našla jsem zde velké množství obohacujících a překvapujících informací. Byly to například informace o počtu zařízení, která vznikala v průběhu starověku a středověku. Způsob, jakým fungovaly řeholní řády a jak moc se angažovaly ve službě potřebným, což byl také důvod, proč jsem se jim rozhodla věnovat samostatnou kapitolu. Dále jsem ráda, že jsem si díky průzkumu a čtení různých zdrojů rozšířila obzory a vědomosti o situaci v našich zemích v 50. letech 20. století. Díky příběhům vězňených a vyslychaných lidí a celkovému pozastavení charitativní i sociální činnosti jsem si uvědomila, jak moc zlá a nepříjemná doba to byla, ale zároveň to, že jsem vděčná, jak sociální sféra a systém pomoci vypadá a funguje v dnešní době.

Největším přínosem byla pro mě v osobní rovině kapitola o základu charitativní práce v Bibli. Díky jejímu zpracovávání jsem objevila spoustu veršů v Bibli, které mě předtím nenapadlo s tímto tématem spojovat a mohla jsem tak v nich objevit nový význam a poučení. Uvědomila jsem si, jak obrovským příkladem služby trpícím byl Ježíš Kristus a jaké se nám prostřednictvím evangelií i listů autoři snaží předat hodnoty.

Také musím zmínit myšlenku, která mě zaujala v článku *Třináctá komnata vztahu teologie a sociální práce* autora Mgr. Michala Opatrného. Doposud jsem o činnosti církve psala spíše v pozitivní rovině, ovšem Opatrný zmiňuje důležitou problematiku syndromu pomocníka. Věřící člověk pracující v sociální oblasti se může lehce ocitnout v situaci, kdy bude svým projevem přikázání bliženecké lásky a konceptem milosrdenství spíše kontraproduktivní. Může dojít například k tomu, že neodhadne situaci a daného klienta svým přístupem spíše odradí a jeho situaci a nastavení zhorší. Následnou frustrací dojde k volnému průchodu falešných motivů k pomáhání, které vedou právě k tzv. syndromu spasitele nebo jinak mesiášskému či božskému komplexu. Pomoc druhým je primárně ovlivněna naší motivací. Mohou jí být morální pohnutky, víra, ale také potřeba ocenění nebo potřeba být vnímaný jako dobrý člověk. Riziková tedy může v tomto případě být motivace

pomoci druhému, abych mu dokázal svou pravdu ve víře a hodnotách. Smysl by tedy neměl být v tom mít úspěch, ale doopravdy druhému pomoci. Dalším rizikovým faktorem jsou podle Opatrného a Doležala například lidé, jejichž motivem je tzv. falešná víra, tedy víra povrchní a naivní. Oba nastavují ve svých úvahách hranice a možné rizikové faktory, které je zapotřebí mít na vědomí a vyvarovat se jim. V dalším článku, *K čemu může být sociálnímu pracovníkovi dobrá jeho víra*, píše Opatrný o vztahu víry a sociální práce ve světle výzkumných rozhovorů s pracovníky Charity. Svou práci uvádí citací pracovníků a pracovníc Diecézní charity Plzeň: „Moje víra je pro moji práci důležitější než moje práce pro víru“, což je pro mě myšlenka, která také stojí za to být zde uvedena.

Církevní organizace nebo organizace s církvemi spojené jednoznačně tvoří důležitou součást systému sociální pomoci. Osobně ale vnímám, že se charitativní práci obecně a službě církve jako takové nevěnuje tolik mediální pozornosti, kolik by mělo. Mám pocit, že většinová společnost vnímá církev jako instituci spíše negativně, což je bezpochyby dáno vlivem historie, stereotypy a stigmatizací.

V současnosti v České republice působí přes sto náboženských a církevních organizací. Sama jsem se do chodu některých z nich, konkrétně do dobrovolnické činnosti organizace ADRA a práce komunitního centra Petrklíč, zapojila v rámci praxe. Ráda bych využila tuto kapitolu k podělení se o slova výkonného ředitele organizace ADRA v roce 2008 Jana Bárty, která mě zaujala v rozhovoru pro článek *Role sociálních pracovníků v prostředí státních organizací* autora Pavla Horáka. Na otázku, zda a jak se projevuje a liší křesťanský rozměr v činnosti a přístupu ADRY odpověděl, že pomáhají bez podmínek a bez úmyslu zneužít pomoci k názorovému ovlivňování lidí. „...Mám však za to, že v něčem přece jen jiní jsme. Je to jakási snaha, kromě profesionalizace naší práce, podpořit snahy všech těch, kdo se nemají v úmyslu stát profesionálními humanitárními pracovníky. Prostě rádi podporujeme chuť obyčejných lidí zapojit se do pomoci pro druhé. V tom konečně spočívá i poslání křesťanů – nepodlehnout sobectví způsobenému zahleděností do sebe sama. Pomáhání je prevencí proti atomizaci společnosti.“ Dále například uvádí, že pokud chápeme evangelium jako zvěst o záchraně člověka, snaží se ADRA svou činností předávat křesťanské hodnoty a principy lidem „v té nejčistší podobě“. „Ne slova, ale činy rozhodují. Zdá se, že právě tohle jediné naše sekularizovaná společnost bez výhrad u křesťanů akceptuje. Je to málo? Nezdá se mi. V dějinách se křesťané právě slovem často kompromitovali. Máme dokonce i úsloví z těch dob, jež charakterizuje slabost křesťanství, „Kážou vodu, ale pijí víno!“ povídalo se často mezi obyčejnými lidmi a jejich srdce hořkla. Tím nechci říct, že by křesťanství v minulosti nevytvářelo skutečné pozitivní hodnoty, ale zcela jistě nám trochu pokory ke světu, který o smyslu křesťanství pochybuje, neuškodí. V práci pro druhé nám takový přístup k evangeliu může jen a jen pomoci.“ To jsou slova, s kterými se osobně velmi ztotožňuji a ráda bych s nimi uzavřela tento blok mých úvah.

Po celkovém zhodnocení své práce jsem si vědoma limitů, které jistě má. Jak už vyplývá z textu výše, existuje spousta studií a zajímavých knih a článků o propojení víry a charitativní práce, ale také o negativních dopadech a tzv. třináctých komnatách poskytované charitativní služby a jejím mylném pojetí společností, které by si zasloužili být zmíněné. Myslím, že jsem více pozornosti mohla věnovat etickému kodexu církve, obecně církevním dokumentům, ale také například pastorační práci, nebo činnosti a funkci papežů.

Jak jsem po přečtení, studiu a analýze více literárních zdrojů zjistila, událostí a aspektů formující charitativní práci a služby církve je nespočet a existuje celá řada informací, které jsem se rozhodla do práce nezařadit. Mým hlavním cílem byla ovšem stručnost a výstižnost a snažila jsem se tedy do práce vložit informace, které jsou podle mého důležité pro pochopení celkové obrazu činnosti církve a které by neměly chybět v souhrnu důležitých dějinných událostí.

Závěr

Svou bakalářskou práci zakončuji obdobím státního převratu v roce 1989, jakožto přelomovým okamžikem, po kterém došlo k velké obnově a rozvoji sociální i charitativní práce a kterým se s tématem dostáváme do současnosti. Tím, jak se služba církve obnovila a dále vyvíjela po roce 1989 a jak vypadá v dnešní době bych později ráda popsala ve své práci diplomové. Cílem této práce bylo zaměřit se především na shrnutí počátečního vývoje a stručné historie charitativní služby církve.

Není pochyb o tom, že církev byla a stále je jedním z hlavních aktérů a poskytovatelů péče o trpící v průběhu celé historie až do dnes. Věřící poskytovali pomoc v chrámech už v Antice a díky rozšiřujícímu se evangeliu a odkazu Ježíše Krista se jí věnovali především postupně vznikající sbory a církevní shromáždění. Skutečnosti uvedené v této práci jsou důkazem, že mnohé špitály, nemocnice a později i ústavy, zařízení a organizace by ve starověku a středověku nedosáhly zdaleka takové úrovně a vlivu, nebýt církve a jejího působení.

Je zřejmé, že v průběhu doby kontrolu nad péčí o potřebné, jejím výkonem a celkově odpovědnost za trpící přebírá stát. Církev se ale i přes mnohé překážky, zejména v období 20. století, snaží o trvalý vývoj, a především o udržení a šíření základní myšlenky a modelu křesťanství pomáhat druhým, vycházející právě z dlouholeté tradice a historie. Nutno podotknout, že role církve i státu v sociální a charitativní službě je nezastupitelná a jejich vzájemná spolupráce a tolerance nezbytná, protože nejdůležitější je v každém případě právě pomoc druhým.

Zdroje

Seznam použité literatury

Primární literatura

1. *Bible Překlad 21. století*. Biblion, 2018. ISBN 978-80-87282-36-6.
2. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.
3. MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-859-3.
4. MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál. 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.
5. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-408-2
6. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie služby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-748-1.
7. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. 1. vyd. České Budějovice: Jih, 2010. ISBN 978-80-86266-39-8.
8. VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941. ISBN neuvedeno
9. WOODS, Thomas, E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008. ISBN 978-80-904143-0-3.

Sekundární literatura

1. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
2. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-27-6.
3. KOTOUS, Jan. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova Praha, 2000. ISBN 9788085889352.
4. KRAHULCOVÁ, Beáta. *Kontexty sociální a charitativní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Husitská teologická fakulta, Nakladatelství L. Marek, 2008. ISBN 978-80-87127-07-0.
5. SPIAZI, Raimondo. (ed.) *Sociální kodex Církve*. 1. vyd. Tišnov: SURSUM, 1993. ISBN neuvedeno.

6. VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 9788072661794.
7. VLČEK, Vojtěch. *Ženské řehole za komunismu (1948–1989)*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2005. ISBN 80-7266-195-7.

Internetové zdroje

1. BERNATT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. Akce k aneb bartolomějská noc klášterů. *Paměť národa* [online]. 2019 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/akce-k-aneb-bartolomejska-noc-klasteru>
2. HORÁK, Pavel. *Role sociálních pracovníků v prostředí státních organizací* [online]. 2008 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/271531099_Role_socialnich_pracovniku_v_prostredi_statnich_organizaci
3. HRÍDEL, Jan. (Svatořečení Anežky si nenechalo ujít deset tisíc poutníků. Záplava Čechoslováků zaskočila i Řím, 2019). *Česká televize* [online]. 2019 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2971022-basnicka-licence-tomase-halika-z-ni-udelala-patronku-revoluce-pred-30-lety-byla>
4. JANÁK, Dušan. *Kapitoly z dějin sociální práce* [online]. Opava, 2011 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/1235071-Kapitoly-z-dejin-socialni-prace.html>. ESF projekt OP vzdělávání pro konkurenceschopnost. Slezská univerzita v Opavě.
5. OPATRNÝ, Michal. *Charity a diakonie: poskytovatelé sociálních služeb nebo sekundární církevní struktura?* Caritas Et Veritas [online]. 2017, 7 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/68550296-Charity-a-diakonie-poskytovatele-socialnich-sluzeb-nebo-sekundarni-cirkevni-struktura-michal-opatry.html>
6. OPATRNÝ, Michal. *Teorie a praxe charitativní práce: Uvedení do problematiky, Praktická reflexe a aplikace* [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích: Scientia, 2010 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: https://www.academia.edu/20470045/Teorie_a_praxe_charitativni%C3%AD_pr%C3%A1ce_Uveden%C3%AD_do_problematiky_Praktick%C3%A1_reflexe_a_aplikace
7. OPATRNÝ, Michal. *Třináctá komnata vztahu teologie a sociální práce: k problematice negativních vlivů křesťanské víry na pomáhání* [online]. 2011, 16 [cit. 2021-5-3]. Dostupné z: <http://www.caritasetveritas.cz/index.php?action=openfile&pkey=41>

8. RAHNER, Karl. *Praktická teologie a církevní sociální práce*. Caritas et Veritas [online]. 2013, 11 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:p7XfEcrmJVEJ:www.caritasetveritas.cz/index.php%3Faction%3Dgetfile%26pkey%3D97+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>
9. STULÍKOVÁ, Eva. Historie sociální práce: Poslední ohlédnutí za historií sociální práce v našich zemích – od druhé světové války po současnost – 5. díl. *Oficiální stránky města Benešov* [online]. 2020 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://www.benesov-city.cz/historie-socialni-prace-posledni-ohljednuti-za-historii-socialni-prace-v-nasich-zemich-od-druhe-svetove-valky-po-soucasnost-5-dil/d-90841>
10. TUZA, Tomáš. „Akce K“ aneb likvidace klášterů na území Československa v roce 1950. *Společnost pro církevní právo* [online]. 16 [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <http://specp.prf.cuni.cz/rcp/76/rcp76-akce-K-aneb-likvidace-klasteru-na-uzemi-Ceskoslovenska-v-roce-1950.pdf>
11. Akce K. *Stopy totality* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <http://www.stopytotality.org/ke-stazeni/akce-k>
12. Hippokratova přísaha. *Česká lékařská komora* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: http://www.clkuo.cz/dokumenty/prolekare/hippokratova_prisaha.htm
13. *Historie církve od prvního roku její existence do 21. století* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://cirkvnihistorie.estranky.cz/clanky/cirkevni-dejiny--bible--liturgie-a-slovník/historie-cirkve.html>
14. Perličky z historie: Jak se ve středověku léčil mor, syfilis a šílenství? *Deník.cz* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: Perličky z historie: Jak se ve středověku léčil mor, syfilis a šílenství? Zdroj: <https://www.denik.cz/magazin/perlicky-z-historie-jak-se-ve-stredoveku-lecil-mor-syfilis-a-silenstvi.html>
15. Stručná historie Charity do r. 1990. *Charita Česká republika* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://www.charita.cz/kdo-jsme/historie/clanky-o-historii-charity/strucna-historie-charity-do-r-1990/>
16. Z historie Charity. *Charita Česká republika* [online]. [cit. 2021-5-4]. Dostupné z: <https://www.charita.cz/kdo-jsme/historie/>